

**University of
Sunderland**

Hutchinson, James (2009) Shaggy modernism. [Show/Exhibition]

Downloaded from: <http://sure.sunderland.ac.uk/id/eprint/2936/>

Usage guidelines

Please refer to the usage guidelines at <http://sure.sunderland.ac.uk/policies.html> or alternatively contact sure@sunderland.ac.uk.

**University of
Sunderland**

Lundahal, Gunilla and Hutchinson, James Andrew (2009) open source embroidery. *Vasterbotten* 2.09, 09 (02). p. 43.

Downloaded from: <http://sure.sunderland.ac.uk/2861/>

Usage guidelines

Please refer to the usage guidelines at <http://sure.sunderland.ac.uk/policies.html> or alternatively contact sure@sunderland.ac.uk.

INNEHÅLL

Kläder i Västerbotten	2
GUNILLA LUNDAHL	
Tradition och förändring	24
GUNILLA LUNDAHL	
Open Source Embroidery	38
GUNILLA LUNDAHL	
Landstingets kvinnliga verkstadsskola	44
HILLEVI WADENSTEN & BERTIL EKHOLTZ	
Det norrländska modeundret	48
YVONNE RITTVALL	
Nära notiser	64

I detta nummer ...

I år firas bland mycket annat att Västerbottens läns hemslöjdsförening fyller 100 år. Det uppmärksammas på Västerbottens museum med utställningen "Självklart – 100 år av hemslöjd i Västerbotten" som invigs på nationaldagen 6 juni. Hembygdsförbundet vill förstås uppmärksamma jubilarerna på sitt sätt och ägnar försommarnumret åt kläder, mode och textildesign – i går, i dag och i morgon. Från självhushållets och det samiska samhällets traditioner till utblickar utanför Sveriges gränser.

Skribenten *Gunilla Lundahl* som är välkänd för tidskriftens läsare inleder med en översikt över klädernas traditioner i Västerbotten för att sedan presentera några framstående utövare i gränslandet mellan bokstavligt talat jordnära hantverkstraditioner och textildesign.

Därefter presenterar hon ett antal framgångsrika och allt mer uppmärksammade formgivare som utvecklar klädsnittet inom den samiska kulturen.

Till sist får läsaren möta den brittiska curatören och gästforskaren Ele Carpenter som under ett års tid varit knuten till HumLab, Umeå universitetets laboratorium för mötet mellan humaniora och modern digital teknik.

Antikvarie *Hillevi Wadensten* vid museet bidrar med en handfull bilder ur fotografen Bertil Ekholts rika arkiv. Denna gång presenteras Västerbottens läns landstings kvinnliga verkstadsskola i Umeå som på sin tid betydde mycket för introduktionen av nya klädstilar bland stadens modemedvetna.

Journalisten *Yvonne Rittvall* presenterar några av de mest framgångsrika klädformgivarna i landet just nu, "det norrländska modeundret". Gemensamt för dem alla är att de kommer från Umeå, verkar i Stockholm och har tentakler i den internationella modevärlden.

I *Nära notiser* minns redaktionen den nyligen bortgångne fotografen, författaren och filmaren Sune Jonsson. Några av hans äldsta vänner, *Pär Frank* och *Rune Jonsson* bidrar med en artikel om hans debut i fotografsammanhang, fotoklubben 7 stockholmare där han var en tongivande ideolog.

Västerbottens läns hembygdsförbund vill framföra ett varmt tack till Västerbottens läns landsting som genom att prenumerera till sina kliniker och motagningar ger ett välkommet stöd till tidskriften *Västerbotten*.

Tidskriften *Västerbotten* – 40 år 2009!

Drottninglandet

De thailändska kvinnorna i Sverige blir allt fler. Bara i Västerbotten lär det finnas ca 500 som lämnat sitt hemland, sin kultur, sin familj och ibland även sina barn, somliga för att leva med en svensk man här i ett främmande land.

Vilka är dessa kvinnor som flyttar hit? Vad driver dem? Och vilka avtryck – materiella, kulturella och andliga – gör paren, tillsammans, i Västerbotten?

Fotograf Elin Berge från Umeå har under två års tid mött och lärt känna ett stort antal av de thailändska kvinnorna, de som bor längs Konstvägen Sju älvar från Umeå upp mot Fredrika.

Resultatet syns i boken *Drottninglandet* (2009) och utställningen med samma namn som öppnade på Hasselblad Center i Göteborg 20 mars i år. Utställningen, som visas här i Umeå från och med 22 november på Västerbottens museum, är resultatet av ett samarbete mellan Elin Berge, Arbetets museum, Hasselblad Center och Västerbottens museum. Med boken och ett bildspel följer ett specialkomponerat soundtrack av musikern Frida Hyvönen som nyligen mottog *Dagens Nyheters* kulturpris.

Kläder i Västerbotten

GUNILLA LUNDAHL

Kläder i Västerbotten. Finns det någon gemensam nämnare? Någon länslikare kan man knappast finna. Ändå finns en hel del som präglar livet här. Det blir synligt både i klädvanor och i värderingar av kläder. Också i de kläder som görs här.

Klimatet är så påtagligt. Det är otrevligt att vara fel klädd för det. Det begränsar. Man måste ju ut. Att njuta av naturen och röra sig i den är också en viktig del av livet för många. Kläderna ska året om motsvara kraven för detta. Då blir utfärden en njutning. Genomspänkta och välgjorda kläder uppskattas.

De som berörs i själen av naturen letar kanske upp kläder som på olika sätt bekräftar samhörigheten. Kläder som avspeglar färgskalor i naturen. Kläder som är tillverkade av material som naturen tillhandahåller. Kläder som röjer en närvaro av händer som format dem.

Det finns en skatt av erfarenhet och kunskap om hur kläder görs i länets historia. Den sätter fortfarande spår. Enslig belägenhet och långa avstånd, utsatthet för naturen, kraven på att klara sig själv gav näring till uppfinningsrikedom och självkänsla. Mångsyssleriet och mångsidigheten kunde vara till nytta. Alla dessa textilkunniga mödrar, mosttrar, fastrar och mormödrar, alla dessa slöjdande fäder kunde ge vidare högst utvecklingsbara kunskaper. Och ett sätt att tänka kring ting och deras nytta. En kunnighet i att värdera. Spåren av omsorg väcker längtan också i dag.

Även om byarna avfolkas och städerna tar över finns ändå bystrukturen kvar som ett medvetande om att

det finns ett annat sätt att leva. Där finns ett motstånd mot utplåning som mobiliserar mycken uppfinningsrikedom. En tillgång till byns närhet och en vana att röra sig i nätverk långt bortom de egna gränserna. En uppskattning av den lilla skalan. Litet är vackert.

Det finns en produktion av kläder som hör tätt samman med landskapet, villkoren och levandet. Visst, öar kringflutna av "the mainstream". Men den uppstår just här och kanske har den med sina rötter i västerbottnisk mylla mera av nyskapande, större livskraft än vi nu anar. I den här berättelsen får du möta några människor som gjort sitt arbete med kläder till en kärna i sina liv.

När Karin Lundström hittade till sig själv och till sitt ursprung fann hon också en vidare mening i sitt klädskapande. Ljuset i mormors sommarladugård fick lysa i llnesärkens broderi. Kläderna förmedlade en berättelse. Utgjorde tilltal. Sökte en samtalspartner.

Utan en stor trygghet i den egna förmågan hade knappast Jörnängens upphovsman blivit skomakare. Randolph Lindström skapade en succé genom att både bygga på en erfarenhet han hade som skogsarbetare och dess krav på skor, och sin egen ihärdighet och lust att lösa de problem han mötte.

Nya Ullkraft i ett nerlagt mejeri i Bjurholm är det framgångsrika resultatet av mötet mellan Per-Anders Johanssons tekniska snillrikhet och Bengt Sundlings intresse för att driva företag. De femtio år gamla maskinerna från ett äldre väveri är mycket bättre än nya eftersom de går att reparera, anser de. Vävt hade de inte gjort innan de övertog Ullkraft. Det avskräckte inte dessa mångkunniga män.

Måste det gamla sättet att göra skor försvinna med de gamla skomakarna, undrade Erik Parkman och Erik Hellgren. De letade upp två gamla skomakare av den gamla stammen och gick i lära hos dem. Sen skapade de SkrämräskSkon,

som nu drivs av Asta och Erik Hellgren. De har också byggt upp en skoaffär för svenska skor i naturmaterial. Den rymmer även en berättelse om livsstil och händighet.

Algots Nord i Skellefteå var på 1970-talet den dittills största svenska regionalpolitiska satsningen. Hela Sverige skulle underställas en plan och då skulle Västerbotten ha hjälp. Tusen kvinnor skulle få jobb i tre syfabriker. Men 70 miljoner försvann i privata fickor. Konkursen var snart ett faktum. Även motståndet från de kvinnor som miste sina jobb. Vi har ett alternativ, sa de. Med kläder som behövs och en arbetsmiljö där alla har inflytande. Några statliga

pengar kom aldrig till detta. Uppgiften blev för stor för de inblandade. Efter några år var äventyret slut. Kvinnornas kamp väckte uppseende i hela Sverige. I dag kommer få ihåg. Men lärdomen blev – man måste klara sig själv. Storskalighet var ingen bra lösning.

Kooperativet som arbetsform finns kvar bland annat i Handelsgården i Umeå. Den drivs av kvinnor som arbetar med hantverk. Flera av dem som deltidssysselsättning. Tre syr eller stickar i naturmaterial, gärna på beställning. De uppfyller egna drömmar om meningsfullt liv genom att göra vackra, långlivade och välgjorda kläder.

Vad gör man då med det som ändå slits? Kristina Ersviken som också arbetar som läns-hemslöjdskonsulent fick hela sin barndoms förråd av mer eller mindre slitna och ostoppade vantar och sockor att ta hand om från sin mammas gömmor. Skulle hon slänga dem? Nej, de lever vidare som en skimrande, uppfinningsrik hyllning till den oförtröttliga omsorg hennes mamma visade henne. Livet i nuet får sin rikedom om också det förflutna får ta plats.

Karin Lundström

T.v: Karin Lundström i sin ateljé i Umeå, ett ordnat myller av inspirationskällor.

Ett tema i Karin Lundströms klädsömnad är återbruk och trasmattor. Blixtlåsen tas tillvara som dekor. Rensor och tygminnen fästs på linnetyget med stygn som härmar varpen i mattan.

PETTER ENGMAN/VÄSTERBOTTENS MUSEUM

När Karin Lundström insåg att hon kunde hämta sina bästa idéer ur den egna norrbottniska bakgrunden, gav lusten att sy kläder henne själv en starkare mening. Karin Lundström hade hållit på en tid att sy och färga. Så blev hon en av deltagarna i ett utvecklingsprojekt, Lönnggrant, för slöjdare och konsthantverkare. Där fann hon sig själv.

– Nu betyder det så mycket för mig att det finns en berättelse i det jag gör. Kläderna fick ett innehåll.

Kläderna är för det mesta sydda i tidlösa modeller. Med sömmar och detaljer får de sin egenart. De växer fram ur olika teman. Det allra första temat handlade om mormors hemby. Marken, luften, gemenskapen med mormor, stämningen vid sommarladugården. Ljus och mörker. Det tonar fram genom val av stygn, färg och dekorer genomförda i en laddad geometri. Det har fortsatt att kretsas kring mamma och mormor sedan dess. Händigheten. Återbruket.

Karin Lundström växte upp i Arvidsjaur. Naturen och landskapet har lämnat starka spår. Men viktigast var ändå livet med mamma, som sydde och mormor som vävde. Då och då gjordes roliga inköpsresor till en innehållsrik manufakturaffär i Glommersträsk, tidlös på ett sätt som inte längre finns.

– Där fanns mycket som kunde sys om. Stuvpackar beställdes per kilo från Bredströms. Vi bläddrade i *Bildjournalen* och stickhäften. Det fanns alltid material. Mamma som var hemmafru sydde sedan modekläder till mig och min syster.

Hon själv började sy dockkläder i fem–sexårsåldern. Det gav självförtroende inför görandet. Hon länkade tidigt sitt sätt att orientera sig i världen till textil. Sina första skolkamrater lade hon på minnet som olika ränder i sängfilten. Driften att tänka i system har hållit i sig. Numera är hon textillärare på Umeå universitet. Det finns ändå tid för det egna skapandet som ger henne en nödvändig balans i livet.

– Det ligger också en framtidstro i att spara.

Ur tygbuntarna från uppväxten och mammas förråd av knappar och blyxtlås hämtar Karin Lundström fortfarande idéer och material. Den första egenhändiga skjortan blev senare favorit hos de egna barnen. Minnena förtätar nuet. Tiden upphör som transportsträcka och blir i stället ett rum.

Under utveckling är ett tema som handlar om tras-mattor och återbruk. Remsor och tygminnen fästs med stygn som härmar varpen i mattan. Då och nu i möte. Sömmarnas många namn lockade fram en kärlekshistoria i fem plagg. Vägen från det första mötet tills dess äktenskapet är i hamn beskrivs med olika sömmar – förstyg, tambursöm, fallsöm, läggsöm och länkning med knutar. Just nu experimenterar hon med stygn i luften. Ett slags korgarbete. Då har hon också gått ett steg till mot ren konst.

Särken är en favorit. Fallsömmar binder ihop de olika tygstyckena. Kläder som är lika vackra på insidan som på utsidan. Det är viktigt. Linne är alltid materialet sedan hon sydde den första jackan av ett utmönstrat linnedraperi från hemslöjdsbutiken i Umeå. Karin Holmberg som då var hemslöjdskonsulent, blev förtjust och fortsatte att uppmuntra. Idag är det kö till Karin Lundströms kurser i linnesömnad på Sätergläntan, Hemslöjdens kursgård i Dalarna.

Ateljén har Karin Lundström mitt i familjens allrum med flödande ljus från alla håll. Färgackorden i hennes linne möts på den listiga ställning som hon själv byggt för kläderna. Ett ordnat myller av inspirationskällor omger hennes arbetsplats. Där finns skisserna till nya idéer, fragment och tankar, byggmaterial. Utmaningar söker Karin Lundström i de begränsningar hon sätter kring sina uppgifter. En ousinlig källa för nya berättelser är då det egna ursprunget och den kunskap som rymdes i äldre generationer.

Jörnkängan

T. v: Anders Dernebo började som lärling på 1980-talet och driver numera företaget vidare.

T.h: Randolph Lindblom, en av bröderna Lindblom som skapade Jörnkängan.

Jörnkängan har hög status bland människor som rör sig mycket i skog och mark. Egentligen är bara försvaret och en norsk firma säkrade leverans nuförtiden. Andra måste ha kontakter. Jag är lite kundallergisk, suckar Anders Dernebo, som nu står för produktionen tillsammans med en anställd. Efterfrågan är stor och på nätet regnar berömmet över kängan.

Det började på 1950-talet. Bröderna Randolph och Kurt Lindblom arbetade i skogen och på sågen. Så kom polion och Kurt blev sjuk. Hur skulle det gå? Ingen av dem hade satt sin fot i ett skomakeri förut. Men nu köpte de ett med vidhängande skoaffär. Så skulle framtiden tryggas.

Eftersom de inte hade lärt sig hantverket, satsade de istället på att vara mycket noggranna. Det gick bra. Så

fick de syn på ett par cellgummikängor, som några andra bröder tillverkat. "Kan dom så kan vi", tänkte Randolph Lindblom. De började tillverka sin känga med näbb. De gamla kollegorna i skogen fick prova och döma. Många nattimmar gick åt för att lästen och tillverkningen skulle bli riktigt bra.

– Semester var okänt för oss, berättar Randolph.

Kurt och hans fru tog hand om skoaffären. Randolph drog in sin fru, Anne-Marie, på halvtid i fabriken, som låg ett stenkast bort. I början av 1960-talet gjorde en jakttidning ett reportage om Jörnkängan.

– Sen drunknade vi i beställningar, fortsätter Randolph. Fast samerna var de första kunderna och är det än. Näbben passar skidbindningar, gjorda för att lätt komma i och ur. Modellerna har dock blivit fler.

Ovan: Samerna tillhörde de första i kundkretsen och det är de fortfarande, näbben på kängorna passar skidbindningar och är gjorda för att lätta komma i och ur.

T.h: Det impregnerade skinnet till de olika kängmodellerna väljs ut med största omsorg i Tyskland.

PETTER ENGMAN/VÄSTERBOTTENS MUSEUM (DETTA UPPSLAG)

Det var ingen konst att bli av med skorna. Men det var heller inte tal om att växa och bli större. I slutet av 1970-talet dök Anders Dernebo upp i fabriken. Han gick i sjuan och ville prya i ett skomakeri. Efter pryodagarna kom han gärna till Randolph under håltimmar. Så fick han en lärlingsplats 1981 och efter militär-tjänsten fyra år senare blev han än mer delaktig i produktionen. Han började bygga en bättre verkstad med ordentlig utsug. Randolph hade fått skador av limmet. 1987 blev han sin egen.

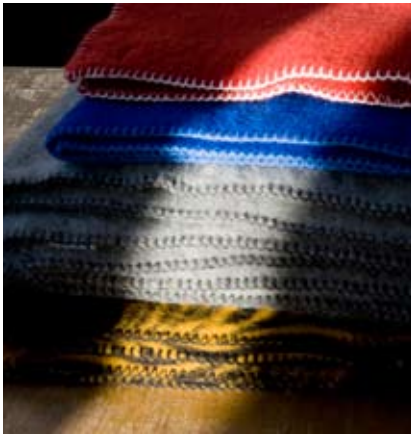
Anders Dernebo visste tidigt vad han ville. Sy i skinn. I sjuan fick han en skomakarmaskin. Femton år gammal hade han sytt sin första sko. Inte heller han vill låta företaget växa ut.

– Det handlar ju om hantverk, säger han. Skinnen är impregnerade och väljs med största omsorg ut i Tyskland. Urvalet är viktigt eftersom skinnen ska passa olika modeller för sommar och vinter och olika delar av skon.

Nästan dagligen träffas Anders och Randolph. En pratstund, ett handtag.

– Anders är numro ett, säger Randolph, nöjd med att livsverket fortsätter i hans anda. Själv kan han ägna sig åt att göra fina knivar. För några år sen korades han till svensk mästare i detta hantverk. För hantverkarens huvud, händer och vilja har han. Annars hade det inte blivit någon Jörnkänga.

Nya Ullkraft

PETTER ENGMAN/VÄSTERBOTTENS MUSEUM (DETTA UPPSLAG)

Ovan t.v: Ullen till de olika produkterna hämtas från Norge, tvättas i England, spinnas i Tyskland och färgas i Västergötland.
Nedan t.v: Jacquardvävstolen med sina hälkort har sett likadan ut ända sedan den patenterades i franska Lyon 1805.
T.h: Per Anders Johansson och Bengt Sundling driver sedan några år tillbaka Nya Ullkraft i Bjurholm.

Man måste gilla att jobba. Så sammanfattar Per Anders Johansson uppgiften att tillsammans med Bengt Sundling driva Nya Ullkraft i Bjurholm, Sveriges största ullväveri. I ett nerlagt mejeri vävs dunlätta plädar och sjalar, färgstarka filtar, vadmal i kypert. Allt i renaste ull. En del är legotillverkning och uppdrag. Märta Måås Fjetterström i Båstad, Wasti Nyström i Malå-Vännäs och Lyckaform i Dalarna hör till uppdragsgivarna. Bilplädar är en stapelvara. Andra vävare kan få sina filtar ruggade och efterbehandlade på Nya Ullkraft, det enda förtag, som har den kapaciteten. Ägarna har stor lust att satsa på egen design. "Men vi hinner inte."

I snart två år har de drivit företaget. De är tredje ägaren sedan starten för tjugo år sedan med en maskinpark övertagen från Bergå, hemslöjdens anrika väveri i Dalarna. Vävning var något nytt för dem bägge. Bilmotorer hade varit det stora intresset för Per Anders Johansson, som också har en taxirörelse. Bengt Sundling hade ägt både klädaffär och Icabutik och var

Wasti Nyströms filtar växer fram i vävstolen för att sedan tvättas och valkas.

säljare när de båda återsågs av en slump och Per Anders just börjat grubbla över maskinernas konstruktion. De föregående ägarna tillverkar pellets i källaren och kunde då bistå med tips i starten. Men nätterna gick åt för att lista ut maskinernas egenheter och vävningens möjligheter. Det ser bra ut nu, kan Per Anders Johansson lite lugnare konstatera.

Med kännarblick kan han numer övervaka varje moment i tillverkningsprocessen. Rätt mängd såpa för valkningen. Kretskortens inmatning i jacquardvävstolen. De stora spanska kardborrarna fästs vartefter för hand i ruggningsmaskinen. Torkningen går snabbt i den jättelika ångmaskinen. Ullen i olika kvaliteter för de olika produkterna hämtas från Norge, tvättas i England och spinns i Tyskland. Garnerna väljs noga efter kvalitet och jämnhet. De färgas i Västergötland. Langettmaskinen avslutar filtarna och i en fransmaskin får plädarna sin sista finish. En av de många vävstolarna är inställd på kypert för kläde och 190 cm bredd. En sidoprodukt är de utstansade ullsulorna för skor och kängor.

Hantverkarskänslan är närvarande vid var och en av de gamla maskinerna. Gamla maskiner är bättre än nya, tycker Per Anders Johansson. De går alltid att laga. För den tekniskt snillrike, kan man tänka. Allt fler kastar blickarna på Nya Ullkrafts mänskliga och tekniska resurser att tillverka och efterbehandla med hög kvalitet och i oblandad ull. De har många jacquardkort på lut och kan tillverka också i små serier. Hela tillverkningen är ett skådespel som lockar busslaster till Bjurholm, där de kan få en lärarik guidning.

Nya Ullkraft kunde gott tänka sig att växa. Men än så länge sätter lokalerna stopp. De är ju bara två och de tar hand om allt i företaget. Också för att de vill ha full kontroll över vad de gör. Men kanske kommer de på hur växande skulle kunna gå till med all den kunskap, fantasi och händighet som de här besitter och med lusten att lösa nya problem. Orädda för besväret.

SkrämträskSkon

PETTER ENGMAN/VÄSTERBOTTENS MUSEUM (DETTA UPPSLAG)

Asta Hellgren driver tillsammans med sin make Erik sedan ett tjugotal år företaget SkrämräskSkon.

I Skråmträsk två mil utanför Skellefteå finns en skobutik, där alla skor är svensktillverkade. Den hör ihop med ett skomakeri. Där är alla skinn naturgarvade. Fria från giftigt krom. Åker man dit, får man också träffa dem som gör skorna, Asta och Erik Hellgren som driver det lilla familjeföretaget SkråmträskSkon.

För tjugo år sedan fanns ännu två gamla skomakare i ångermanländska Nordingrå, levande traditionsbärare av ett utdöende skrå. Erik Hellgren och Erik Parkman beslöt sig för att gå i lära hos dem och fortsätta att sy skor utifrån deras kunskap. Erik Parkman har återvänt till Nordingrå från Skråmträsk men fortsätter som medhjälpare på distans. I hans ställe har Asta Hellgren gått in på heltid.

Nu syr de omkring femhundra par om året. Lågskor mest, men även kängor, tofflor och sandaler. Skor för stora och små. De har tagit tillvara gamla svenska läster som gör att skorna blir rymliga. Ovanlädret sömmas fast med läderbindsulan på gammalt vis. Skinnen hämtas från Kero i Pajala, som garvat skinn i 80 år. När lädret behandlats med växtdelar kan skorna också andas kring foten. Skorna blir behagliga. Och naturen besparas gift.

– Det är inte helt lätt att sy. Det kräver både handlag och träning. Man måste göra rätt med en gång. Skinn är ett levande material som också måste hantteras följsamt, konstaterar Asta Hellgren. Hon har visserligen alltid sytt kläder som hobby, men innan hon ryckte in som skomakare var hon församlingsassistent. Nu har hon också den vana som krävs för att ur ett skinn kunna stansa ut så mycket material som möjligt för att passa till olika delar i tillverkningen. Till skaften kan då enklare skinn användas.

– Eftersom det handlar om hantverk, är det bortkastat att inte se till att få så bra material som möjligt.

Deras skor säljs inte bara i Skråmträsk utan också i ett par skobutiker i norra Sverige. Även i Göteborg.

Seglarskor ingår nämligen också i sortimentet. Det svenska utbudet kompletteras i Skråmträsk med näbbskor och tofflor från Kero, Kinnaskor och Kavat. Från Offerdal i Jämtland kom luddorna på 2000-talet. Sköna lätta kängor i filt och skinn. Vanliga in på 1950-talet. Utomordentliga i snö och kyla.

Att SkråmträskSkon också handlar om livsstil och värderingar kan utläsas i både det övriga sortimentet och miljön omkring. Där finns många yllestrumpor, finska underkläder i merinoull från får som inte miss-handlats som på Nya Zeeland. Ull med silkeinblandning används också av det finska företaget. Man hittar också det skofett som är bäst för vården av skorna. Skotillverkningen har filmats så att besökarna kan se vad de får. Allt i en kärleksfullt skapad miljö. Till sommaren har en intilliggande kvarn från 1940-talet restaurerats och förvandlats till kafé.

Lädet till skorna kommer från Kero i norrbottniska Pajala.

Algots Nord

MARTIN LINDQVIST/SKELLEFTEÅ MUSEUM

Demonstration i Skellefteå för jobben på Algots. Foto 3 december 1978.

”Säg Algots – det räcker!” Denna slogan skapades av ett stort präktigt textilföretag från Borås som under flera generationer stod för rejäla kläder. Men det räckte inte långt i Västerbotten, när den största svenska regionalpolitiska satsningen dittills skulle genomföras 1972. Algots Nord skulle ge tusen kvinnor arbete i Skellefteå, Lyck-

sele och Norsjö. 70 miljoner överlämnades av staten i företagets händer. Moderföretaget var murket. Tekoindustrin i utförsbacke. 1974 knäckte frihandelsavtalet i EFTA den inhemska marknaden. Som mest var bortåt sjuhundra anställda. Efter fem år gick hela Algots i konkurs. Både jobben och alla pengarna var borta.

VI HAR ETT ALTERNATIV

Tidning som skapades av de anställda vid Algots Nord i samband med den uppsplitande nedläggningen 1977.

Men sömmerskorna var varken godtrogna eller tacksamma, som tänkt var. De bildade tidigt fackförening, krävde insyn och inflytande. När de snart såg varthän det barkade, hur illa företaget var skött, arbetsmiljöns brister och produktionens svagheter, dimridåerna, hur pengarna rann som genom ett såll,

De sista sömmerskorna på Norrkläder, före detta Algots Nord.
Foto 10 mars 1980.

då ställde de krav på insyn, delaktighet och att staten skulle ta över ansvaret.

När de första varslen kom 1977, gick de ut i protest och demonstrationer. Stödskommittéer bildades, som spred information om deras idéer och visioner. De gjorde egna tidningar. Uppmärksamheten blev stor i

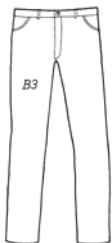
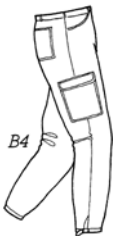
hela landet. Margareta Garpe och Susanne Osten skrev pjäsen "Fabriksflickorna", vars sånger lever än. Till sommaren gick Algots Nord i konkurs. Staten gick in med lönegarantier så att arbetet kunde fortsätta för att ombildas till Nordkonfektion, dotterbolag till statliga Eiser. En miljon skulle avsättas för att utveckla alternativ produktion.

År 1978 startade sömmerskorna studiecirkel. De började ta fram modeller för en alternativ produktion.

Barnkläder formade efter barns behov, baskläder för en tidlös användning. De arbetade vidare med en fryshusoverall som fått sin upprinnelse på Konstfack, en arbetsoverall, som gav användaren stor rörelsefrihet och en overall som skulle passa kvinnor.

Men Eiser var inte intresserat av initiativkraftiga och självständiga arbetare. De strävade mot nedläggning och 1981 var den ett faktum. De sista 80 anställda fick gå. Av den utlovade miljonen gick bara en femtedel till alternativ. Beklädnadsfacket centralt motarbetade kraftigt sömmerskornas lokala, fackligt välorganiserade kamp för alternativt.

Utopin om det goda arbetet och den goda produktionen övergavs inte i den här processen. Hösten 1979 bildades arbetskooperativet Norrkläder som övertog en del av lokalerna och maskinparken och de modeller som de själva arbetat fram huvudsakligen på sin fritid. De anställda skulle vara medlemmar och medlemskapet kostade en månadslön på avbetalning. Alla skulle kunna bli delaktiga i alla

delar av produktionen och styrelsearbetet. Årsstämman fattade beslut. Överskott skulle återinvesteras. Brukarna skulle tas in i utvecklingsarbetet. Produktion för behov, småskalig, miljövänlig, resursbesparande. Stöd för internationell solidaritet. Erfarenhet, skaparglädje och förmåga till problemlösning skulle tas till vara.

I produktion kom både arbetskläder, barnkläder och baskläder, framtagna tillsammans med användare. Svensk råvara och hållbara material letades fram. Försäljning genom postorder skulle kapa mellanhänder. Katalogen 1981 omfattade 26 modeller i flera material och färger. Baskläderna utgick från Mah Jongs modeller. Mah Jong (1966–76) bildade en stiftelse sedan deras butik slagit igen. Den stiftelsen skänkte sina modeller till Norrkläder. Kristina Torsson i Mah Jong hade kommit i kontakt med Algots Nord som forskare i arbetsmiljö på KTH, ett projekt som drevs i samarbete med Beklädnadsfacket. När hon stödde arbetarnas alternativ lade facket ner hela forskningsprojektet.

I Skellefteå fanns också en dröm om mer både tidlösa och norrländska, vackra baskläder. Förebild var koltarna. Plagg med många tusen år bakom sig, som samerna utvecklat och håller levande. Även om arbete och uppdrag fanns, så saknades kapital för utveckling och växt. Norrkläder mötte ett kompakt motstånd från fonder och etablissemang. Påfrestningarna gav spelrum för motsättningar. En majoritet beslöt sig så småningom för mode. Efter ett år och två konkurser var modeäventyret över, nyåret 1984.

Allt skingrades för vinden. Kvar fanns bara besvikelsen och känslan av svek. Glömska.

– Vi var unga, uppkäftiga och vägrade att låta oss trampas på, konstaterar Monica Simu senare. Hon var fackklubbens stridbara ordförande, en post hon lämnade 1977.

– Det blev för mycket politik. Kraften i spontaniteten försvann.

Monica Simu formger själv ullplaggen som tillverkas för Simu Nordic, ett framgångsrikt klädföretag på en handelsgård i Övertorneå.

Idag driver hon ett framgångsrikt företag i Övertorneå, som säljer stickade plagg i ren ull och tidlösa modeller främst i Sverige, men också i Europa och USA. Hon använder egen design och har ett par medarbetare. Maskinerna styrs av dataprogram. Monica Simu har utnämnts till ambassadör för kvinnligt företagande.

Efter Algots blev hon folkhögskolelärare och allt mer intresserad av hantverk och form. Det var så hon kom fram till sin verksamhet SimuNord, nu på en vacker gammal handelsgård längst i norr.

Åke Paulsson var med om att starta studiecirkelarna på Algots Nord. Han arbetar idag som uppfinnare och småförtagare i Kåge. Ett världspatent på återanvändning av gummi tillsammans med en amerikansk kollega är motorn i hans verksamhet. Också han ingick i

arbetsmiljöprojektet på KTH, men för livsmedelsindustrin, och kom så i beröring med Algots Nord. Han gick in i kooperativet, skaffade sig en skräddarutbildning per korrespondens och engagerade sig i utvecklingsarbetet, men gick ur när det röstades bort.

Norrkläders plagg har räckt att slita på även för första barnbarnet.

Handelsgården, ett kooperativ

DORIS TEDEBRING

Doris Tedebrings fodrade skinnväst av lammnappa med noggrant utförda detaljer efter beställarens önskemål.

DORIS TEDEBRING

Skinn och pälssömnad är Doris Tedebrings specialité ända sedan 1960. Här en måttsydd väst i svart lammnappa med renskinn i de omsorgsfullt utformade detaljerna.

Sykunnigheten hade länge gott fäste i Västerbotten. Det har handlat om att ta tillvara, sy om, att spara på utgifter, att få bra funktion. Ren nödvändighet. Också om att skapa en personlig klädstil. Lusten att uttrycka sig i kläder. Skönhetslängtan. Världen längre bort sippade in med veckotidningarna.

Vem har tid i dag? Hemsömmerskor och skräddare i byarna hör till det förgångna. Var finns nu alla dessa mödrar, fastrar, mostrar och mormödrar som satte tex-

tila redskap i händerna på barnen? De sätter trots allt ännu spår i ett litet utbud av hantverkligt och personligt formade kläder. Kläder i naturmaterial. Kläder sydda för en bestämd beställare. På hemsidor, marknader och i hemmen hos tillverkarna kan man se dem. Handelsgården i Umeå är ett skyltfönster och en försäljningsplats för tre av dessa kulturbärare, som finner en tillfredsställelse i att sy, sticka och forma.

Kristina Eriksson

LINA AHNBY

Vivi Ahnby tillsammans med Åsa Olsson i Kristina Erikssons stickade koftor.

Kristina Eriksson på Balfors gård i Bjurholm startade sitt hantverksföretag 2006. Gården med sitt lantbruk har varit hennes hem länge, men marken är nu utarrenderad. En timrad korsbyggnad från 1885 har rustats upp och fungerar som kursgård. Där erbjuds kurser i att sticka, virka, tova, karda, spinna, växtfärga, plocka svamp, resa gårdsgård, timra, arbeta med luffarslöjd, binda kvastar, gjuta betong, fläta korgar och tälja med fika vid vedspisen eller i trädgården. Kurserna är en del i företaget. Den andra handlar om att sticka själv.

– Man mår bra av att själv skapa. Det är också en tillfredsställelse att göra något som finns kvar. Något att nöta på. En sång eller en måltid, vad blir kvar? frågar sig Kristina.

Kristina Eriksson har stickat sen hon var sex år. Nu sticker hon tröjor, koftor, halsdukar, sockor och vantar. Mössor lönar sig bäst. Ull och lin är materialen. Snart kan några angorakaniner bidra med inslag. Stickmaskin kommer till användning. Garner växtfärgas. Vi klurar ihop något tillsammans, säger hon till dem som kommer med beställningar. Syftet med företaget är det dubbla – att inspirera andra till att arbeta med hantverk och att ge sig själv utrymme att skapa. Hon arbetar också deltid med sång, musik och scouter inom kyrkan. Vår och sommar finns utrymme för det egna.

– Jag är kvinna, säger hon. Vi startar i det lilla och låter det växa. Man måste själv uppfylla sina drömmar.

Doris Tedebring

ILAR GUNILLA PERSSON

Doris Tedebring och Ann-Sofi Fjällstörms (sidan 30) fick ny inspiration genom Kvarkenprojektet "Sälen – vår gemensamma resurs" 2008 att arbeta i ett nytt material och skapade väska och bälte av sälskinn.

Doris Tedebring driver DoTe skinnverkstad i Umeå sedan 1985, men började sy i skinn redan på 1960-talet. Hon har sytt hela livet och är uppvuxen i en skräddarsläkt i Dalarna. Så har hon lärt sig. Gammaldags skinnvästar är hennes specialitet. För det mesta måttsys de på beställning. Skinn och päls, kläde och vadmal är hennes material. Långlivade material. Plaggen är unika och blir vackrare med åren.

– Materialen kräver noggrannhet. Inget ska bli spill. Alla delar av ett skinn kan få en funktion och användning, berättar Doris. Hon tar också hand om reparationer. Det är en hantverkskonst i sig som kräver intresse för detaljer.

Det utesluter inte experiment och nytänkande. Ett lyft innebar medverkan 2008 i ett Kvarkenprojekt över de nordliga gränserna. Exklusiva accessoarer i sälskinn skulle skickas till en skinn- och lädermässsa i Paris. Projektet leddes av en lärare från Royal College of Art i London. Hon tog med sig ett gammalt skinn som blivit alldeles gyllene. Som traditionsbärare fick hon uppgiften att göra en replik av en nordsamisk skinsäck. Den finns nu på Armémuseum i Stockholm. På somrarna driver hon sin verkstad i Rättvik där hon möter kunder från hela världen. Verkstaden är för henne heltid sen hon släppte arbetet inom psykiatrin.

Gunilla Bergh

Gunilla Bergh syr måttbeställda pälsar på Kasamarks fårgård utanför Umeå. Också västar, mössor, barntofflor och kuddar. Bland annat. För det mesta av de egna skinnen, men eftersom de också är efterfrågade så måste hon köpa in skinn.

– Jag syr mer än vad gården producerar, säger Gunilla. Ändå är hon på heltid lärare på arbetsterapiprogrammet vid Umeå universitet.

Det började under slutet av 1970-talet. Livet på landet drog. Får hörde dit. 1980 kom de två första krulliga pälsfåren av gotlandsras. I dag finns 65 tackor på gården. Baggarna säljs som avelsdjur och är en viktig del av verksamheten på fårgården som hon driver med sin man.

– Skinnen klassas efter lockarnas längd, jämnhet, glans, god kvalitet och tjocklek. Vi skulle kunna femdubbla produktionen om vi hann. Alla skinn har något värde. I barnvagnen eller som värme för handen.

I tio år gick Gunilla Bergh på kurs i pälsömnad en vecka varje höst utanför Tranås. Där fick hon också sina modeller av sin lärare. Lusten har styrt.

– På hösten syr jag varje ledig stund, berättar hon. Även på sommaren blir det mycket tid i verkstaden.

GUNILLA BERGH

Gunilla Bergh syr pälsar av de egna skinnen från Kasamarks fårgård utanför Umeå.

Kristina Ersviken

En del slänger sina kläder utan betänkligheter, när de tröttnat på dem, men inte slitit ut dem.

Flera ton om dagen blir det. Bara i Sverige. Andra nämns inte. Kläderna representerar minnen, kunskap, skönhet, kvalitet, arbete. Identitet. Kanske framtida möjligheter. För Kristina Ersvikens mamma var det nog så. Hon slängde inte.

Kristina Ersviken är länshemslöjdskonsulent i Västerbotten. Hon växte upp som ensam barn. Hennes mamma försåg henne kärleksfullt med det mesta hon behövde i klädväg. Stickade och sydde. Naturligtvis nöttes både vantar och strumpor. De lades undan. Skulle stoppas och lagas. Det blev inte alltid gjort. Men kvar fanns de.

Så en dag skulle Kristina ta hand om allt hennes mamma lagt i förråden. Kunde hon slänga? Nej. Alla dessa vantar och sockar, etapper i hennes uppväxt! I stället satte hon igång att göra ett ting, som hon ansåg att hon knappast behövde eller kanske ens riktigt hade tid med och som kräver riktigt tålmodigt arbete av henne. En sittdyna. Metoden att göra den har nog aldrig prövats förr. Ändå blev alla möten med kvinnlig uppfinningsrikedom, som förundrat henne i hennes yrke, källan till hennes påhitt.

Så här går det till. Det som ännu är helt, tummar, skaft och större stycken klipps av, klipps upp och klipps till. På symaskin sys sen bitarna ihop till längre stycken med uppläggningsvarv i bägge ändarna. När de är lagom långa syr Kristina ihop dem på längden. Hon fäster en riktigt kraftig säkerhetsnål i ena änden av den kanal hon fått. Sen vränger hon den ut och in med starka nypor så att sömmar göms på insidan. Därefter syr hon för hand fast sina "korvar" på en vad-

Kristina Ersviken återanvänder sin mammas stoppade vantar och sockor. De blir till praktiska sittdynor, tillverkade på ett helt oprövat sätt.

malsbotten. Hon gör öglor av dem som hon fäster tätt intill varandra. Resultatet blir en slags kraftig rya med nockor av de stickade korvarna. Varmt att sitta på så det förslår.

Dynan är så vacker att se på. Len och glänsande av nötning. Skimrande vita nyanser med dragning åt grått.

– Nästa gång ska jag nog göra en med färg, säger hon.

Kristina Ersvikens dyna har blivit en osannolik berättelse om en uppväxt. Som tål att slita på. Fysikens lag om entropi – att all ordnad materia går mot en allt större oordning gäller inte här. Ur de aldrig utförda stopparna, de inte fullföljda avsikterna, uppstod ett förtätat textilt poem. En hyllning till en mamma. En hyllning till arbetet, det som inte räknas i tid och pengar. Arbeta som ger tillfredsställelse och lycka, som gör något nytt av det vi redan har. Det är något vi verkligen behöver.

Sitter i lampans
sken
Nålen skär
skinnets yta
Tråden av sena
binder bitarna samman

Fingrar formar
ögon mättar

Klädet lyser rött
bildar ett mönster
Rynkor på rad
gör siluetten mjuk

Silverknappen glänser
Skyddar mot det
onda

Sitter i lampans
sken
skapar med
händer och tankar

Dikt av Anna-Stina Svakko

Anna-Stina Svakko har kallats 'Astu' ända sedan tonåren och numera heter hennes företag Astu Design.

Tradition och förändring

GUNILLA LUNDAHL

En stark konstnärlig utveckling av klädsnittet har en längre tid varit på gång inom samisk kultur. En fördjupning och en breddning av kunskaperna om de traditionella dräkterna har pågått samtidigt som ett djärvt nyskapande frigjorts ur detta. Nyanserna och rikedomerna stiger fram med influenser från handel utmed Atlantkusten och Ishavet, siden och pärlor från Orienten.

Idag bär allt fler unga samer kolt och ser den som ett självklart uttryck för samhörighet med hela kulturen. Fler lär sig sy kolten. Går på kurs. Under tiden har längtan spirat efter att uttrycka den samhörigheten på ett modernt sätt, med moderna kläder. Denna längtan har fått gensvar hos flera samiska klädskapare. De har utforskat kärnan i förhållandet till kläder inom Sápmi. Utifrån den har de komponerat personliga, uttrycksfulla och vackra kläder som berättar om liv, vanor och värderingar.

BIRGIT BRÄNVAL/NORDISKA MUSEET

Anna-Stina Svakkos väska heter "Ljus resa 3.3". Den har plexiglasbyglar och är dekorerad med fragment av fiskskinn och silke.

Anna-Stina Svakko

MARIA WINBJÖRK

I projektet Nordlig Barock 2009 förenades samiska, tornedalska och europeiska traditioner på ett gränsöverskridande sätt som gett Anna-Stina Svakko mersmak.

Anna-Stina Svakko hör till de spännande nyskaparna. Som pedagog håller hon oförtrutet kurser om textil-sömnad och skinn, undervisar inom olika samiska lärosäten, har vikarierat som sameslöjdskonsulent, berättar i skilda sammanhang om de samiska dräktkoderna utifrån en egen rik dokumentation. Som hantverkare har hon hittills sytt bortåt 230 traditionella dräkter. Som konsthantverkare är hon alltmer efterfrågad för sin förmåga att avlyssna människor och utforma kläder som understryker deras personlighet.

Den traditionella kunskapen har hon så införlivat i sitt uttryckssätt att den också blir självfallen i de moderna kläderna. I vintras gick hon ett steg längre i ex-

ANNA-STINA SVAKKO

Vadmalsjackan med getskinnsdekor heter Dálvevuovdi – Vinterskog.

perimentlust. På det nyligen öppnade Kulturhuset i Luleå och utanför Åjtte – svenskt fjäll- och samemuseum i Jokkmokk under vintermarknaden genomförde hon ett konstprojekt i kläder, en happening. Vägen dit har gått genom ett sökande som vänts inåt.

– Jag hade som barn varken rennåringen eller språket som stod för min identitet. Då återstod slöjden genom min mor, som alltid slöjdat, berättar hon. Morfaderns alla renar störtade i havet under en nödårs-vinter i Norge. Språket suddades ut för hennes mor i skolan med dess internat. Slöjden kunde hon själv erövrå. Som fjortonåring sydde hon sin första kolt. Pryadå tidigt på Samernas folkhögskola i Jokkmokk, idag

Samernas utbildningscentrum, och skaffade sig sedan utbildning i sömnad och väv i Kiruna.

Med dispens för sin ålder blev hon så ordinarie elev på utbildningen i kläd- och skinsömnad i Jokkmokk. Än bredare kunskaper i skinnkonfektion skaffade hon sig tidigt. Strax efter deltog hon i en gesällutbildning i samiskt hantverk och fick mästarbrev 1991 i Finland. Utbildningen genomfördes på samiska. Nu fick hon tag i språket och skrev sin examensavhandling på samiska. En motsvarande utbildning i Sverige är i vardande.

Sin pedagogiska kompetens har hon byggt ut med poäng i praktisk pedagogik på den samiska högskolan i Kautokeino.

– Att undervisa är ett kall. Genom att undervisa kan jag fylla på mig själv, säger Anna-Stina Svakko, som själv inte tröttnar på att ringa in nya områden som japansk shibori eller broderi med Elsa Agélii från Broderiakademin (eg. Täckle Broderiakademi).

Med utställningen Sállat, Nytt spår, bekräftade hon på nytt sin identitet med ett ännu mer fördjupat perspektiv. 2003 började hon på Konstlinjen på Sunderbys folkhögskola. Där mötte hon nya material och nya tekniker. Lera, textiltryck bland flera.

– Jag var livrädd att hamna i samiska klichéer, berättar hon. Nu handlade det om att förankra den egna värdegrunden i samisk kultur. Det lossnade i skulptur. I designblocket hittade hon fram till plexiglas med dess möjligheter att uttrycka kyla snö och is. Samisk form kom in som krönet på kvinnans vandringsstav. Smycken i plexiglas blev ett av hennes uttrycksområden. Intrycken från Sunderbyn blev utställningen Sállat tillsammans med vännen Lisbeth Kielatis. Hon erövrade ett utrymme mellan slöjd och konst, tradition och nyskapande, bruk och betraktande.

Anna-Stina Svakko talar gärna om att samla fragment. Ge dem en plats i henne själv. Genom sin uppväxt i Malå är hon förtrogen med det sydsamiska livet.

Det nordsamiska är hennes släktband. År 1998 besökte hon Nya Zeeland under tolv veckor. Känslan av samhörighet med maorierna berörde henne starkt. Ett fragment som hon sent införlivade hämtades från Tornedalen, hennes fars hemtrakt. Tornedalens kultur kändes främmande, men är nu också hennes.

– Jag tar tag i mina fragment. Då njuter jag, säger hon. Med utställningen Nordlig barock gav hon sig själv fritt spelrum.

”Helt galet!”

Det började som samtal med kollegan Catarina Engström i Luleå kring arvet från Tornedalen. När utställningsmöjligheter öppnade sig växte projektet. Vildare och vildare. De samiska koderna var hon förtrogen med. Hur kunde de samsas med tornedalskt och svenskt? Lovikka och silkebroderi, de starka naturmaterialen med mattasorna och återvunnet från Myrorna? Festen och vardagen? Tidlost och tillfälligt? Framgången både överraskade och gav ny styrka. Nu siktar hon mot New York. Är också inbokad för fler utställningar.

Astu Design heter Anna-Stina Svakkos företag. Astu började hon kallas redan som tonåring. Astu är det samiska ordet för att ha tid. För henne betyder det att äga sin tid. Att vara mobil.

– Det är väl nomaden i mig, säger hon. Hon reser till sina kursdeltagare. Hon reser med sitt material som också är en beståndsdel i företaget. De naturnära materialen är stommen i klädskapandet. Kläde, siden, skinn, päls. Hon reser till kunder. Avstånd till vänner räknas inte. Hon reser också mellan en fast punkt för företaget i Boden och sitt lilla hem i Porjus, där mer av ro kan infinna sig. Närmast naturen är hon i morföräldrarnas gamla boplatz i Kalixälvens källflöden.

– ”Mitt hem är i mitt hjärta”, citerar hon poeten Nils-Aslak Valkeapää. Mitt hjärta talar genom mina kläder. Där har jag erövat ett språk.

Sara Svonni

Sara Svonni kommer till vårt möte klädd i en svart jacka över en mörk tröja och jeans. I jackans öppning sitter en silverglitrande rund brosch. Hon kommer direkt från jobbet i receptionen på Hemavans kursgård. En modernt och avspänt klädd ung yrkeskvinna och samtidigt omisskännligt same. Smycket och jackan berättar om det.

Traditionella silversmycken görs nu alltmer av samiska silversmeder. Där finns ornamentiken och symbolerna som knyter dem till sitt äldre ursprung. Fria variationer genomförs på teman som bevarats genom många generationer i familjerna och på museer. Med dem kan man också välja identitet.

Jackan vittnar om att en livsstil kan uttryckas på många sätt. Sara Svonnis jacka är sydd i mjuk renskinnsmocka som färgats. Den är välsittande kring kroppen och avskuren i midjan. Ett lätt utsvängt skört ger en påminnelse om vidden i kolten. Även ärmarna är avskurna nertill och har fått en manschett som erinrar om bruket att avsluta öppningarna i plagg på ett dekorativt sätt. Genom att vända skinnet på skört och manschetter på en ledd som är motsatt den i livet får hon det att skifta i ljuset. Skinnets karaktär och skönhet blir påtaglig och skärningen får sitt raffinemang.

Klädernas förankring i en kultur träder inte fram i åthävor utan i sätt att se på material och användning. Sara Svonni är starkt förankrad i renskötarlivet. Genom sin uppväxt och genom att hon själv tidvis arbetar med familjens renar och deltar i dess glädjeämnen och påfrestningar. Tre månader om året arbetar hon på kursgården för att ge sig ekonomiskt utrymme för att arbeta i sin textilateljé.

Livet i renskogen stärker känslor hon vill ta fram i kläderna. Rörligheten, färgerna, tåligheten, allt ljus. Natu-

JALLE FOTOGRAF FÖR ROOKIES (DETTA UPPSLAG)

ren ger ständig inspiration. Den bestämmer också materialen, ren ull, vadmal och kläde, linne, skinn och päls av olika slag. Av detta blir det också ungt mode. År 2004 deltog hon tillsammans med sin kollega Ann-Sofi Fjällström i modemässan i Stockholm som Rookie. De genomförde en visning av eget snitt för att visa hur kläderna också hör ihop med sina bärare – långa klänningar, små ringade toppar, snäva skinnkjolar och skinnbyxor i det smidiga renskinnet, pälsar vars glans förhöjs av dekorer i den samiska flaggans klara färger.

Sin skolning fick Sara Svonni på Samernas Utbildningscentrum i Jokkmokk. Först i traditionell same-slöjd och sedan i skinn- och pälsömnad i två år ledd av Karin Vasara. Karin Vasara är pionjären inom skinnömnad som bröt igenom en barriär av motstånd mot nya snitt, ny form i det samiska klädbruket. Hon blev en mycket professionell nyskapare av kläder som blev eftertraktade både för att de tillgodosåg ett praktiskt

behov och visade vilka rika möjligheter som traditionen kan inbjuda till.

De kunskaperna och erfarenheterna förs alltså vidare genom utbildningen i Jokkmokk. Fem av dem som deltog från norr till söder bildade gruppen Nordnävinden. Aktiva i Tärnaby är Sara Svonni och Ann-Sofi Fjällström som också fortsätter att arbeta nära varann och uppmuntra varandra.

Sara Svonnis kläder har sin starka grund i de erfarenheter livet ger henne, men hon vill gärna se dem på människor som delar hennes uppskattning av de kvaliteter som hon bär med sig hemifrån. En hållning som öppnar för samtal kring förhållandet till och samvaron i naturen och synen på kläder. Därför bjuder hon också in tärnabyborna och alla andra att komma och besöka hennes verkstad. I identiteten finns samtalsgrunden för nya möten.

Ann-Sofi Fjällström

Ann-Sofi Fjällström är också en mångsysslare. Vintern 2008/09 har hon ägnat åt språkstudier i Nordnorge. Hon är förskollärare och pedagog på den nystartade samiska förskolan i Tärnaby. Där vill hon också känna sig helt säker med språket.

Själv är hon uppvuxen med den traditionella slöjden och livet med renarna. Hon har övertagit sina föräldrars fjällgård och hjälper fortfarande sin bror med rendriften. Vårens flyttning från skogslandet upp i fjällen är också hennes angelägenhet. Det livet och de erfarenheterna är grunden för hennes klädskapande. Sin starka känsla för päls och skinn har hon byggt på med ett extra år på Samernas utbildningscentrum för detta område. Ytterligare en termin i mönsterkonstruktion skaffade hon sig i Umeå. I Kvarkenrådets sälskinsprojekt blev mötet med en engelsk konstprofessor en extra kick.

Liksom Sara syr hon på beställning. Kläder anpassade till beställaren. Kläder i mjukt garvat renskinn, jackor, kjolar, byxor. Pälskinn av killing, lamm, räv, mink och säl till ytterplagg, handskar, mössor och benholkar. Laxskinn som dekor. Kläder för vinter och sommar, med sina tillbehör anpassade till väder och vind.

Inte bara materialval och skärningar binder kläderna till det samiska kulturarvet. De många fina detaljerna och det noggranna hantverket hör hit. Det är banden, snoddarna, tofsar, spännen, bälten, barmkläden, kilar i avvikande färg och snörningar som skapar helheten. Som när hon till en lång klänning syr ett barmkläde i skinn i små rutor i stället för det traditionella tennbroderiet. Barmklädet värmer när det är kallt och lyfts ur till sommarbruk. Många av plaggen samsas lätt med vanlig konfektion. Som hängselbyxor i renskinn med en bomullsskjorta.

Det som gör kläderna så spännande är att de frigjort sig ur det enkla folkloristiska. Livet med naturen, i harmoni med naturen, som speglingar av naturen ger dem mening. Det handlar inte bara om tillgång till rötter utan också om frön som planteras. Om framtidstro.

LENA KUOLJOK LIND (DETTA UPPSLAG)

Maud Ericsson

I sitt arbete inom landstinget och på tjänsteresor var Maud Ericsson mån om att i sina kläder göra sitt samiska ursprung närvarande. Då började hon sy uppseende vackert skurna plagg med klara markeringar av samisk tradition i detaljer och material. Kretsen som bar dem vidgades. Som komplement till kläderna köpte hon först smycken. Sen lärde hon sig silversmide och gjorde själv smyckena till kläderna. Nu har hon en nyinrättad funktionell silversmedja i sitt hem i Östersund. Syr hon är det snarare kläder till smyckena än tvärt om.

Efter fyra år i Schweiz har hon gått en egen väg tillbaka till den kultur hon ärvt.

– Förnyelsen är viktig, men den måste utgå från en säker kunskap om ursprunget, säger hon. Där finns så mycket som är spännande att hålla på med. En kultur stelnar om den bara upprepar samma saker. Därför vill jag gå vidare. I början blev det storm i samiska kretsar kring mina arbeten. Nu börjar man förstå mer.

Maud Ericsson är uppvuxen i Västerbotten, först i Långträsk, sedan i Kristineberg och Lycksele. Ännu är hon delägare i ett fjällhemman i Ammarnäs och är rejält inbäddad i samisk kulturmiljö genom sin släkt.

– Min mamma var fantastiskt duktig på att sy, berättar hon. Hon hjälpte mig med det så länge hon levde. Nu är det silvret som gäller. Min man Sören Ericsson, händig byggnadsingenjör, är då för mig en given medhjälpare.

Förr tillverkades det samiska silvret av icke-samer. Nu kan hon med sina kunskaper och med ny form göra silvret till än mer djupgående berättelser om historien. Lyfta fram ornamentik och vanor från sin mer lågmälda och skymda sydsamiska kulturkrets.

TINA STAFREN

Silversmycke inspirerat av ett barmkläde från Härjedalen.

Samernas praktfulla silverkragar fungerade längre tillbaka i tiden som statussymboler, tecken på rikedom och bytesvara. För kvinnorna blev de en viktig del av brudklädseln. Sen försvann de ur familjerna. Delades upp och köptes av museerna. En bild av Mauds farmors silverkrage finns i Västerbottens museum, men

kragen är försvunnen. Nu kommer silverkragarna tillbaka, byggs upp igen med broderier, maljor och spänenas kulor och löv. Nyköpta, skänkta, ärvda. Burna till fest för att ära festföremålet.

Maud Ericsson har smitt en egen variant, som glimmar i halsöppningen, gärna buren till sportiga långbyxor och skinnjacka men också till fest. Trälj kallar hon den, grimman som sattes på bångstyriga kor och kalvar. Hon har också återskapat sin farmors, Lapp-Kristinas, krage så gott det gick efter fotot.

Ett barmkläde från Härjedalen väckte Maud Ericssons förtjusning. Det var ovanligt med ett hjärta bland alla de ornamentala symbolerna. Broderade med tenn och pärlor. Omformulerat till silversmycke kunde hon också tillåta sig själv att bära denna vackra ornamentik.

Berättelserna om jätten Stallo hör barndomsåren till. Stallo med sin rasslande kedja eggade Maud Ericssons fantasi. Nu låter hon innanför oväderskragens öppning silverkulor svalla som en brusande vårbäck. En stallokedja. Oväderskragen, "skokkmokken", är ett plagg hon fortsätter att sy. Ett ytterplagg med lång tradition, som kunde dras upp över huvudet och knyts ihop där. Hennes skokkmokk i grå vadmal reser sig högt vid axlarna, är lång, ett blixtlås sluter öppningen, den har fickor och foder, snoddar och tofsar följer ryggens vida fall. Återtagen tradition. Nutida.

Mötet med evenkerna, renskötare långt bort från Sibirien, på kort besök i Östersund fyllde Maud Ericsson med häpnad och igenkänning. Deras möten med främmande folk har varit sällsynta och de har då också kunnat behålla sina shamanriter, nära besläktade med samernas. Efter att sedan också ha hittat en avhandling om dem på engelska komponerade Maud Ericsson en shamankrona av den sort, som en gång kanske burits också här. Den är utförd i silver och skinn med många tillbehör och innebär ett återtagande av historien. Arvet synliggjort.

Symbolerna och mönstren med ursprung långt bak i medeltid och stormaktstid och länkar till fjärran länder är för Maud Ericsson ett formförråd som hon kan ge vidare också i textil formgivning. Flätmönstret som graverats på farmors knivskaft och det vävda bandet längst ner på klänningen kommer igen i filter i hennes design. Skidorna har hon tecknat på tuftade ullmattor. För henne ännu ett sätt att hylla sin kultur och att ge oss alla en rikare värld, en öppnare blick.

TINA STAFREN

Maud Ericssons stallokedja buren innanför en oväderskrage i grå vadmal.

Doris Risfjell

SOFIA ANDERSSON

Doris Risfjell sydde själv sin vita dräkt och makens kolt till bröllopet sommaren 2008.

Varför blev det så här? Doris Risfjell, slöjdare och musiker, lyssnar och letar efter förklaringar till sin egen historia och den verklighet som omger hennes liv idag. De många människor hon möter, naturen och slöjdan det är hennes forskningsfält. Tillsammans med sin man, sameslöjdaren Sven-Åke Risfjell, är hon på spåning, söker spår.

De gifte sig förra sommaren på stranden av Malgomajsjöns vida vatten i Vilhelmina. Till bröllopet sydde hon en ny kolt till Sven-Åke efter konstens alla regler. Till sig själv sydde hon en lång vit dräkt, inspirerad av oväderskragen. Samiskt spår, men hennes eget. Än var det inte tid för kolt, än var hon inte registrerad same vid Sametinget. Hennes föräldrar hade försvenskats och aldrig velat kännas vid sitt samiska ursprung. Nu återerövrar Doris Risfjell sitt ursprung steg för steg. Genom att ge det mening.

Då har också frågorna om mötet mellan kulturerna väckts. En dörr har öppnats och nya tankegångar börjat gro. Tillsammans rör sig Doris och Sven-Åke bakåt genom årtusenden genom iakttagelser av naturen och fornlämningar när de letar ämnen för slöjden, genom att begrunda mönster och former och genom att läsa, fråga och samtala med människor de möter. Möten som uppstått inte bara i det egna landskapet utan också på slöjddresor till Kanada, Island och Färöarna. Vilka kontakter, vilka likheter har funnits? Orsakssammanhang? Vad uppstod i mötet?

Finnmork heter Doris Risfjells musikgrupp. Hos dess tre medlemmar möts fler samiska traditioner i jojk, strupsång och trummor. Namnet Finnmork, 'lappars land', har Doris och Sven-Åke spårat till 800-talet som benämning på ett landområde där den norska

Brudkronan utsänd på turné 2008 är tillverkad av Sven-Åke Risfjell.

kungen hade ensamrätt till jakt, fiske och skatteuppbörd. Vojmådalen ner till Vilhelmina och Ströms Vattudal från Strömsund västerut. I Finnmark har de sitt hem, ramen, utblicken, rymden som omsluter deras forskande. Ett hem där de också delar med sig sin kunskap till besökare.

– Det är viktigt att ge. Man får då också så mycket tillbaka, säger Doris Risfjell.

Doris Risfjell har en lång vana att sy till andra, folkdräkter såväl som koltar. Det är för henne också ett fönster mot fler kulturmöten, band och skillnader. En ny grund för att skapa och återskapa. Frågorna fortsätter. Fragment lagras. Svaren kan låta vänta på sig. De kan finnas i ett namn, på en plats, i en benämning, i en form, i en hantering. Varför säger de så här? Dräkten blir då en berättelse om livet, ett sätt att vara. Om sökande efter sammanhang.

HILDUR BÅDSTRÖM/NORDISKA MUSEETS ARKIV

Anna och Tomas Lambert
Klemmentssons bröllopsbild
från 1914.

Kulturarvet som förutsättning

Den starka närvaron av kulturarvet är den givna förutsättningen för vitaliteten och skönheten i det samiska nyskapandet. Kläderna som sys nu ingår i nya livsmönster, men behovet av dem hör inte främst ihop med nostalgi utan kanske mera med banden till ett liv i samklang med naturen, med känslan för det goda hantverket, med tingen som bärare av meddelanden. Det handlar också om att den samiska kulturen aldrig varit statisk, oftast beredd att tillägna sig intryck utifrån som förbättrar livet.

Det ena av Västerbottens två naturreservat ligger vid Atoklimpen på Södra Storfjällets sydsluttning. Där finns gott om förhistoriska lämningar av en kultur vi ännu vet ganska lite om.

Men vi vet att Atoklimpen var ett av Sápmis heliga berg. Vi vet också att Atostugan där från 1925 var ett led i en kamp för en fast bosättning för renskötande samer. Den byggdes av Anna och Tomas Lambert Klementsson, brudparet på den här bilden. Silverkragen har lånats från släkten. Hos dem stod viljan till framsteg och förändring knappast i motsättning till ett starkt engagemang för de kulturvärden som förts i arv. Därför finns de här som uttryck för en framtidstro som hållit kulturen vid liv och en påminnelse om de sammanhang som skapat den.

I kärleken till naturen finns i dag våra möjligheter att mötas.

Maud Ericssons schamankrona är inspirerad av ett ryskt renskötande folk, evenkerna.

Ele Carpenter med sin halsduk Many:
Many från 2006 framför html-lapptäcket,
ett kollektivt arbete från 2007–09 av tyg,
papper och broderat med silke.

Open Source Embroidery

GUNILLA LUNDAHL

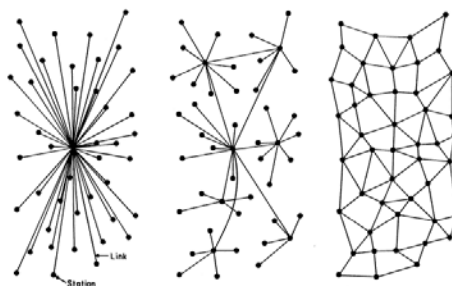
Hur kan det som genomkorsar cyberrymden bli mer fattbart och påtagligt? Genom att vi broderar och syr tillsammans, föreslår Ele Carpenter. Hon har under ett år varit gästforskare på Umeå universitets HumLab, en tvärvetenskaplig institution med uppgift att skapa kontakt mellan humaniora och datateknik. En del i en hennes forskning har handlat om att som kurator ge innehåll åt en av sommarens utställningar på BildMuseet i Umeå – Open Source Embroidery som visas 6 juni–6 september 2009.

Datorernas mjukvara, programmen, deras språk och koder, omges av en viss mystik. Men program för att styra processer har vi haft länge, menar Ele Carpenter. Bara i en annan skala. Arkitekternas ritningar är också en form av kodning eller ett abstrakt språk som styr gången i handlingar som ska utföras. Samma sak med musikens notskrift. Eller vävnotan. I dem används språk som har utvecklats inom en begränsad krets i samspel mellan dem som kodar och dem som utför. Programmen i en dator omgärdas av högt specialiserad teknik. Kanske kan vi erövra dem och nyskapa dem genom att utforska likheterna mellan att brodera och att göra program, föreslår hon.

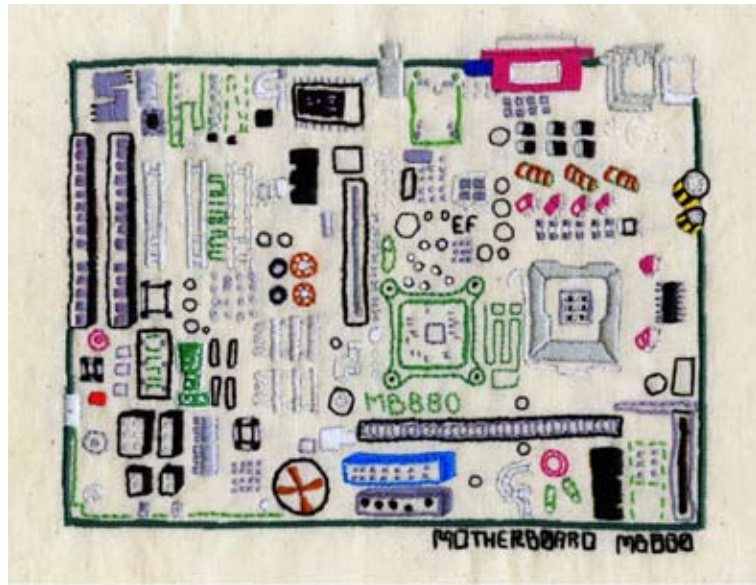
Varför det? Därför att det ger oss tillgång till det världsvida nätet, påpekar Ele Carpenter. Där pågår ständigt ett nytt kulturskapande, som blir mer spännande ju fler som blir delaktiga,

ju mer omfattande utbytet blir mellan alla som vill utforska och bli delaktiga i framtidens samhälle. Ju fler som skapar nya program och gör dem tillgängliga för alla. Det som nätet ger tillgång till.

Hon framhåller med eftertryck nätet som en stark struktur, där vi blir mindre sårbara. Skadas en kontaktlänk står många andra åter. Då kan vi undkomma trycket från rådande hierarkier. Det kan illustreras med en enkel figur, ska-

Tre sätt att sprida information i ett nätverk – centraliserat, decentraliserat och jämnt fördelat. "Centralized, Decentralized and Distributed Networks", enligt Paul Baran © RAND Corporation (1964).

Emma Fergusons broderi "Motherboard" (2007), 18x14 cm.
Broderat för hand och med maskin på bomull.

pad av brittiske Paul Baran redan 1964, långt innan nätet var en realitet. Men som den aktivist och konstnär hon är, har hon också broderat budskapet i rött på sin blåa halsduk. I: Many. Many: Many.

För att öppna våra ögon har hon bjudit in omkring tjugofem konstnärer från England, Amerika och Sverige. Konstnärer som är intresserade av det kollektiva samtalet och tekniker som tar tag i strukturer bakom nya medier. En del bottnar i en rörelse från 1990-talet, Open Source Software, som alltså ville göra mjukvara fritt tillgänglig. En etisk princip för att göra den ekonomiskt och socialt åtkomlig.

Syjunta som kunskapsutbyte

Syjuntan som form för lustfyllt kunskapsutbyte har inspirerat Ele Carpenter i tidigare pro-

jekt. Då handlade det om att översätta en musmatta, som illustrerade datorns färgkodning, till ett lapptäcke i tyg. På Internet finns ett sätt att exakt meddela färgers sammansättning och som bygger på en enkel kod, så kallad RGB (red-green-blue), alltså en digital översättning av färger. Den koden går inte att använda för att meddela färgerna till ett lapptäcke. Framförallt blev det ganska svårt att hitta tyger i så många färger som datorn kunde namnge i musmattan. I den syjunta som skapades för projektet uppstod ett intressant växelspel mellan praktisk verklighet och teoretiskt tänkande. Till exempel hittades den textila färgriekedomen i indiska saris som saluförs i Manchester. Det tillförde båda områdena många oväntade aspekter och insikter om andra nätverk. Förutom aha-upplevelser och gemenskap.

Html-lapptäcket 2007-09. 220x250 CM. Tyg, papper och silkebroderi.

Detta lapptäcke är ett viktigt objekt i utställningen. Det kompletteras med ett tält som syddes av HumLabs forskare och personal några veckor i vintras. Deras uppgift var att skapa en högst påtaglig kropp utifrån en internationell färgkod som styr samtalet om färg över alla gränser. Ett krypin för egna tankar uppstod.

En viktig inspirationskälla för Ele Carpenter i arbetet kring textilt tänkande och programmering har Ada Lovelace varit. Ele Carpenter har för utställningen broderat webbadressen till henne i vitt på tyg i suffragetternas gröna färg. Ada Lovelace Byron var dotter till den romantiske poeten och frihetshjälten Lord By-

Märkduk från 1820 av okänt ursprung i Västerbottens museums samlingar. 27x30 cm. Används för mönstersamling av utställningsbesökarna.

ron. Hon undervisades av matematiksnillet Charles Babbage och skapade tillsammans med honom den första automatiska matematikmaskinen, urdatorn, på 1840-talet. Hennes matematiska sinne styrde hennes tankar till jacquardmaskinen, 1600-talets vävuppfinring för att mekaniskt utföra komplicerade mönster. Så varför skulle den inte kunna omsättas till en maskin för att styra siffror i långa kombinationer?

Konstnärerna i utställningen bjuder på en rad olika textilt präglade förhållningssätt till dagens olika teknikmedier. Gamla tiders märk-

dukar kommer igen på flera sätt. Emma Ferguson har givit dem en ny motivkrets genom att brodera datorns beståndsdelar och ikoner i finaste korsstygn på bomull i sin serie "From the Expressions of Femininity". Direktören för London Printworks Trust, David Littler, fascinerades av samplingsteknikerna inom dagens musikskapande och arrangerade en så kallad culture clash event. Victoria & Albert Museum i London plockade fram sina finaste märkdukar, förde över dem på datorskärm och inbjöd besökarna att skapa sina egna verk på papper genom att plocka ut, överlagra, bearbeta och

plocka ihop detaljer så som de ville ha dem. Ett vilt nyskapande blev resultatet. Folkkonst av folkkonst. Som nu upprepas med märkdukar från Västerbottens museum.

Korsstygnen som metod för att bygga bilder liknar den som datorns pixlar begagnar. James Hutchinson använde detta i sin mobiltelefon, där han lyckats utföra en animation av sitt namn som ett grafiskt mönster. Mobiltelefonen användes också för att ge mönster åt en ryamatta.

Mobiltelefonmeddelanden

En flitig användning av mobilen suddar också ut vår egen historia. SMS:en med sina nya språkliga påhitt och poetiska vändningar tonar ut i intet. Meddelande som varit viktiga och gett livet färg är bara borta. Mobilen tappas. Minnet är fullt. Åsa Ståhl och Kristina Lindström försöker råda bot på den glömskan genom att samla till syjuntor där för deltagarna betydelsefulla meddelanden fästs med tråd på tyg antingen för hand eller med datorstyrd maskin.

Vad berättar en vanlig stadskarta om hur människor använder sin stad? Ett porträtt av umebornas kontaktvägar hämtas med hjälp av GPS. En liten sändare lånas ut och den vandring, som lånan väljer, avtecknar sig på en duk i utställningsrummet. Kvar där finns en kamrat, som fått till uppgift att brodera fast vägen på duken. Så småningom när många varit med, framträder en bild av Umeå som ingen sett förut. Kontaktmönstret.

Vår uppfattning av tid och rum, verkligt och överkligt, ordning och slump utmanas ständigt av teknikens nya medier. Konstnärer idag tar sig nu allt mer allvarligt an dessa frågeställningar.

James Hutchinsons ryamatta, skapad i en mobiltelefon. Den heter "Luden modernism" och är av filt och jute (2009). 59x84 cm.

Det som gör BildMuseets sommarutställning så extra angelägen är att den också bearbetar den nya teknikens utmaningar för demokratin, för synen på människors möjligheter att navigera som skapande och fria individer i ett landskap där vi behöver varandra för att komma vidare.

Leve syjuntan. Many: Many.

Open Source Embroidery visas på BildMuseet från och med 6 juni till 6 september 2009.

Landstingets kvinnliga verkstadsskola

TEXT HILLEVI WADENSTEN FOTO BERTIL EKHOLTZ

Bilderna som är från 1953 illustrerar den utbildning för unga kvinnor som i slutet av 1940-talet startade i Umeå. På initiativ av bland andra landstingspolitikern med mera Gösta Skoglund, byggdes en välrenommerad skola upp på Åbacka vid Storgatan. Där utbildades vävlärare, modister, sömmerskor, internatföreståndare samt barnsköterskor.

Skolan var tidigt ute med att ge kvinnor möjlighet till en bra yrkesutbildning. Dessutom bemödade sig skolläringarna genom att anställa duktiga, färgstarka lärare, som inte var

rädda för nytänkande och djärva idéer, och skapa fina lokaler med smakfull inredning. Att skolan var väl känd för sin kvalitet vittnar många tidningsartiklar om genom åren. Bland lärarna kan nämnas Mona Bylund (sömnad), Ingrid Öhman (väv) och Margit Andersson (modist). De förordade ett nytt tänkande om slöjd och hantverk, som innebar ett fritt skapande med konstnärlig inriktning. Teckningsämnet var sålunda ett viktigt inslag i undervisningen.

T.v.: De första åren av utbildningen tillverkades provdockor av klisterremсор. Eleven hade en lämplig BH och ett linne på sig som klistrades in. Därefter klipptes "dockan" upp baktill och trädde av eleven. Sedan justerades provdockan och fernissades för att bli tålig. En elev från den tiden, Ingrid Rosén, berättar att en klass tillverkade dessa provdockor till flera av stadens damer, för att få in pengar till en resa. På bilden har vi kunnat identifiera en av eleverna, Maja Forstén, längst till höger.

Sidan 45:

Ovan t.v.: Modistyrket var vid denna tid ett väl utvecklat hantverksyrke. Efter de två åren vid denna skola gick man flera år som lärling innan man kunde starta egen modistfirma.

Ovan t.h.: Här ser vi Berna Bygdén, som noggrant justerar en festklänning. Kanske var klänningen beställd av någon av fruarna i Umeå. De kunde komma till skolan för att få klänningar uppsydda av eleverna i årskurs II.

En av de mest tongivande lärarna var Mona Bylund, här i mitten av bilden. Hon instruerar hur fällen på klänningen skall läggas upp. Lagg märke till arbetsrockarna, som elever och lärare hade vid sömnads- och modistutbildningarna. Detta provrum var ett av flera och användes då stadens damer kom för att prova sina beställda klänningar. Eleverna sydde även kläder till varandra.

Modistutbildningen var förlagd till nedre botten. Läraren Margit Andersson (längst upp till vänster) ses här med sina elever. Att tillverka en hatt innebar flera arbetsmoment. Denna utbildningslinje upphörde 1968, medan till exempel sömnadslinjen ännu finns kvar, om än i omstöpt form i ett designprogram på gymnasienivå.

Två elever vid modistutbildningen.

Två av eleverna vid vävlinjen, som också den var tvåårig. Förutom att det vävdes möbiltyger, mattor och gardiner till skolan, landstinget med mera, fick eleverna lära sig att karda och spinna ull. Garnet var inte tänkt att användas till något särskilt, men det var viktigt för materialkännedomen och för att förstå tekniken. Här utbildades även försäljare till hemslöjdsbutikerna.

Ett av sömnadskursens arbetsrum. Eleverna syr beställda eller egna plagg. Det kom då och då försäljare från till exempel Weinbergs grossistfirma i Stockholm, som tillhandahöll tyger. Tygerna breddes ut och lärare och elever kunde välja ut vissa kvaliteter för att ha som tygprover, när kunder kom för att beställa klänningar.

Sandra Backlund i den egna ateljén i Stockholm. I skåpet förvaras färdigstickade plagg.

Det norrländska modeundret

YVONNE RITTVALL

Det har länge pratats om "Det svenska modeundret", hur svenskt mode växt sig allt större på den internationella marknaden. Men det finns även ett norrländskt modeunder som blivit det svenska modets nya ansikte utåt. Runt om i världen har man fått upp ögonen för fem designers med rötter i Umeå. Med unikt, individuellt uttryck och nytänkande uppmärksammas de stort: Helena Hörstedt, Sandra Backlund och Jonny Johansson samt nykomlingarna Petra Thoms och Linnéa Carlgren

På olika sätt har uppväxten i Umeå påverkat dem i yrkesvalet. Umeås musikliv och öppna, kreativa klimat har varit viktiga faktorer men även möjligheten att ärva ett gediget, norrländskt hantverkskunnande.

Våra kläder talar sitt eget språk och berättar om intresse, yrke, sociala roller, kön och ålder. Kläder, stil och mode speglar samhällets utveckling, människors liv och villkor. Trots detta har forskning om mode länge saknat hemvist vid universiteten. I dag finns dock ett flertal in-

stitutioner och centrumbildningar runt om i världen.

I Sverige startades Centrum för modevetenskap år 2006 på Stockholms universitet. Äntligen pågår akademisk forskning om klädernas betydelse och om modets gestalt ur historiskt och samtida perspektiv med utgångspunkt i etnologi, företagsekonomi, genusvetenskap, historia, kulturvetenskap, medie- och kommunikationsvetenskap, socialantropologi och sociologi.

Petra Thoms och Linnéa Carlgren är de senaste stjärnskotten från Umeå som utsågs till årets nykomlingar på ELLE-galan 2009.

Petra Thoms & Linnéa Carlgren

År 2007 startade Petra Thoms och Linnéa Carlgren företaget Noir & Blanc. Den första kollektionen sålde slut på fyra dagar och deras kläder finns numer även i Kina och Ryssland. På ELLE-galan 2009 tilldelades de "Årets H&M stipendiat och nykomling" för sin design som är formstark, rolig och svartvit med grafiska mönster som de själva trycker.

På mycket kort tid har kompisarna Petra Thoms och Linnéa Carlgren gjort kometkarriär. De har båda gått Tillskärarakademin i Stockholm, Petra dessutom Beckmans samt Konstskolan i Stockholm och Linnéa designprogrammet på Dragonskolan i Umeå.

– Jag har alltid tyckt att det är intressant och roligt med kläder, att teckna dem och att sy. Dessutom har jag en modeintresserad, sykunnig mamma som påverkat mig, berättar Petra.

Petra är uppvuxen öst på stan i Umeå och Linnéa på Teg. Om orsaken till att det norrländska modeunderuppstått i Umeå säger Petra:

– Umeå är en kulturell stad med öppet klimat och ödmjukhet för kreativitet, vilket är gynnsamt. När jag växte upp i Umeå uppmuntrades mitt intresse för kläder och mode och jag lärde mig att ingenting är omöjligt.

CHRISTIAN COINBERGH

Klänning Noir & Blanc vår/sommar 2009.

Petra Thoms och Linnéa Carlgren ritar och trycker
själva mönster på egna tyger, nya för varje säsong.
Klänning Noir & Blanc vår/sommar 2009.

Idén till företaget Noir & Blanc kläcktes i en garderob i Stockholm där Petra och Linnéa arbetade tillsammans under ett event.

– Vi hade båda flyttat från Umeå till Stockholm och började umgås mer. Inspirerade av grafik och geometri ritade vi och sydde upp plagg som skickades till några utvalda butiker. Fyra dagar senare var hela kollektionen slutsåld, berättar Petra.

Nu arbetar de på sin sjätte kollektion och har utökat försäljningen till Kina och Ryssland där svenskt mode betraktas som exotiskt och därmed extra spännande. Produktionen av plaggen sker i en fabrik i Krakow, Polen.

– Vi har haft ett snabbt förlopp, konstaterar Petra som anser att deras framgång ligger i satsningen på kollektioner med fokus på lekfullhet, rena linjer, god passform och bärbarhet i svart och vitt. Plagg hon tycker saknades tidigare.

Petra och Linnéa satsar dessutom på att själva rita och trycka mönster på egna tyger, nya för varje säsong. Ett kreativt hantverk som de gärna lägger ned mycket tid på och som bidrar till att kollektionerna sticker ut.

Trots att de arbetar ”dag och natt” kan de inte leva på Noir & Blanc ännu. Därför arbetar de halvtid på förskola och på sushirestaurang. De letar dock lokaler i Stockholm där de kan kombinera kontor och en butik.

– Att vi båda kan arbeta heltid med Noir & Blanc är inte långt bort, säger Petra.

Har det då någon betydelse att de tilldelades ”Årets H&M stipendiat och årets nykomling” under ELLE-galan 2009? Priset delades ut för tolfte året i rad på Grand Hôtel med Micael Bindefeld som värd. Juryn består av den svenska modeeliten.

– Det är ett eftertraktat pris i modebranschen som många framgångsrika designers fått före oss. En kvalitetsstämpel som innebär att det man gör tas på allvar

och att nya dörrar öppnas. Det betyder otroligt mycket för oss, konstaterar Petra.

Juryns motivering till priset var följande:

Noir & Blanc är två kreativa krafter som förenas under ett varumärke. Med en stark känsla för textil och mönster skapar de kollektioner för en ung och trendig publik.

Kan det inte vara svårt att arbeta tillsammans som designers?

– Nej, tvärtom. Man kanske inte alltid har samma åsikt, men då är det lätt att diskutera och bolla med varandra vilket leder till positiva lösningar.

Helena Hörstedt

Svarta, skulpturala, dramatiska, handsyddas plagg som det tar hundratals timmar att göra kännetecknar Helena Hörstedts formspråk. Hon är inte intresserad av modetrender. Skapandeprocessen och hantverket driver henne vidare.

Helena Hörstedt gillar svart. Alla hennes kollektioner görs i svarta naturmaterial, hon bär själv svart och hon har ett svart visitkort.

– Svart är absolut närmast mig själv. Jag är fascinerad av det mörka, onåbara, gotiska och den klassiska elegansen som svart skraddat ger. Det svarta passar även mycket bra ihop med alla strukturer och tekniker jag arbetar med.

Helena Hörstedt växte upp på Mariedal i Umeå. På vilket sätt har Umeå och Norrland påverkat henne i sitt yrkesval och uttryck som designer?

– Kanske är jag influerad av det norrländska vemudet, säger hon med ett leende.

Som 20-åring, nyinflyttad i Stockholm, spirade modeintresset och hon gick Tillskärarakademin. Då hennes svarta examenskollektion på Beckmans uppmärksammades stort 2004 bestämde hon sig för att satsa på eget klädmärke i egen ateljé på söder i Stockholm.

– Det kändes helt enkelt rätt. Sedan har det bara rullat på.

Helena Hörstedt har fått många stipendier och priser. I april 2009 fick hon årets designpris ur Marianne & Sigvard Bernadottes konstnärsfond och nyligen fick hon Konstnärnsnämndens tvååriga stipendium. År 2008 tilldelades hon stipendiet Unga konsthantverkare på 100 000 kronor av Nationalmusei Vänner/Bengt Julins Fond. Stipendiet delas ut vartannat år till lovande konst-

hantverkare under 35 år. Nationalmuseum har även köpt in hennes plagg från den senaste kollektionen Broken Shadow till sina samlingar.

Juryns motivering till stipendiet löd:

I Helena Hörstedts kreativa formgivning möts modevärlden och konsthantverket på ett individuellt och nyskapande sätt. Kreationernas avancerade former, skapade genom skärningar, veck och draperingar, bottnar i ett gediget hantverkskunnande och uttrycker en kompromisslöshet där gränser mellan olika verksamheter saknar betydelse. En innovativ formgivning som utvecklar såväl mode som konsthantverk.

– Stipendium är min räddare i nöden. Tyvärr är jag ingen strateg och jag är dålig på business och produktion. Jag vill helst bara göra ett plagg en gång. Drömmen är förstås att kunna leva på det jag gör, men jag skyndar långsamt.

Helena Hörstedt gör alla sina plagg helt på egen hand. Hon jobbar organiskt samtidigt som designen är minimalistisk.

– Jag kan lägga ned hur mycket tid som helst för att få plaggen exakt som jag vill ha det, vilket ger mig stimulans. I själva processen, som är oerhört viktig, intresserar jag mig för motsättningar, exempelvis blankt–matt, stort–litet.

Hon skapar två kollektioner per år. Inspirationen kommer inifrån henne själv. I plaggen förenas den fysiska kroppen och själen, känslor och stämningar. Det finns en röd tråd i kollektionerna där det nya tar vid där det gamla slutade, där hon jobbar vidare med tidigare

Från Helena Hörstedts kollektion
Broken Shadow 2008.

Helena Hörstedt skapar kostymer i Norrlandsoperans kostymateljé till dansföreställningen Destruction Song 2008.

strukturer och konstruktioner och bygger på med nya avancerade veckformationer och knytttekniker. I sitt arbete förvaltar Helena Hörstedt textilarvet och håller det vid liv i ett nytt sammanhang.

I samarbete med koreografen och konstprofessorn Kenneth Kvarnström har Helena Hörstedt fått nya ut-

maningar. Han hade läst om henne, följt hennes arbete under en period och frågade om hon ville samarbeta.

Helena Hörstedt skapade kostymerna till Kvarnströms två nya verk OreloB på Göteborgsoperan och Destruction Song på Norrlandsoperan, båda med premiär under 2008.

I Destruction Song bär dansarna svarta bodys som byggs på, under föreställningens gång, med bland annat huvor, former tillverkade av klädda skenor samt skelettklänningar av remsor och band där formen faller ut i rörelse.

– I arbetet med scenkostymerna lärde jag mig ett nytt språk. Plaggen ska vara både estetiska och funktionella med full rörelsefrihet. Inget ska fastna eller trassla till sig. Det hela handlar om att testa och experimentera.

Helena Hörstedt ser många fördelar med att arbeta som kostymör. I framtiden vill hon gärna ägna sig åt fler fristående uppdrag inom film, teater, dans eller annan gestaltning, parallellt med sina kollektioner.

– Det var intressant, stimulerande och utvecklande att samarbeta med Kenneth Kvarnström. I min egen ateljé arbetar jag ensam. I mötet med Kenneth Kvarnström hamnade jag utanför min egen glasbubbla.

Vid årsskiftet 2008–09 blev Helena Hörstedt mamma till Rut och är nu mammaledig.

– Tidigare kunde jag jobba dygnet runt. Nu har jag fått ny, positiv balans i mitt liv.

Det är många som drar i Helena Hörstedt, men under mammaledigheten vill hon inte bli uppbunden.

– I vår börjar jag arbeta så smått i min ateljé för att färdigställa vår/sommarkollektionen 2010 som visas i augusti 2009.

Kommer du att göra svarta barnkläder nu också?

– Enbart till Rut. Och det blir svarta plagg, absolut.

Från kollektionen
Broken Shadow 2008.

Sandra Backlund

Sandra Backlunds handstickade, avantgardistiska plagg, som förvandlar, förvränger och förstärker kroppens naturliga silhuett, har lett till stora internationella framgångar. Chefredaktören för italienska *Vogue* har varit hennes mentor och hon har stickat till en av Louis Vuittons kollektioner.

Med stort intresse för kläder och mode skapade Sandra Backlund tidigt sina egna plagg. De grundläggande stickkunskaperna ärvde hon av sin farmor.

– Jag hittade helt enkelt inte några kläder jag ville ha i affärerna. I Norrland är man mindre bortskämda men bra på enkla problemlösningar, säger hon med ett leende.

Sandra Backlund gick Bildlinjen på Mimerskolan och läste därefter konstvetenskap och idéhistoria vid Umeå universitet.

– Jag trodde jag skulle kunna ersätta det praktiska, men saknade det alltför starkt.

Efter utbildning från Designskolan i Umeå valde hon Beckmans.

– Där hade vi ett stickprojekt. Ett plagg skulle vara handstickat och jag kände att det fanns något i hantverket, tekniken och problematiken som tilltalade mig. Jag hittade helt enkelt min uttrycksform.

Hennes stickade hårplagg, som ingick i examenskollektionen på Beckmans 2004, fick stor uppmärksamhet och hamnade bland annat i den brittiska stilbibeln *I-D Magazine*. Samma år startade hon sitt eget företag och sedan har det rullat på.

Experimenten med papper, speglar och klädnypor i kollektionerna uppmärksammades stort i media och på bloggar runt om i världen. Chefredaktören för italienska *Vogue*, Franca Sozzani, valde personligen ut

Sandra Backlund som sin skyddsling i The Protégé Program där hon fick möjlighet att skapa en kollektion sponsrad av ullorganisationen Australian Wool Innovation. Visningen skedde under den internationella modeveckan i Florens 2008. De övriga deltagarna valdes ut av Karl Lagerfeld, Paul Smith, Donatella Versace och Calvin Kleins designchef Francisco Costa.

– Publiken ställde sig upp och applåderade spontant under visningen, berättar Sandra Backlund som senare samma år solodebuterade med egen visning på Berns i Stockholm.

På uppdrag av Marc Jacobs har hon handstickat detaljer till fyra plagg i Louis Vuittons höst/vinterkollektion 2007–08 som visades på catwalken i Paris. 2007 vann hon världens främsta tävling för unga designers, Festival International de Mode et de Photographie in Hyères som utspelas på franska Rivieran med Christian Lacroix som ordförande.

– Det var startskottet till mängder av inbjudningar till olika modeveckor i Europa, nya uppdrag och privatbeställningar, berättar hon.

Sandra Backlund skissar inte sina plagg i förväg. Hon arbetar i collageteknik och skulpterar eller pusslar ihop sina stickade, och stundtals även virkade, bitar direkt på en provdocka.

– Jag har ingen aning om hur plagget ska se ut från början och ändrar mig tusentals gånger. Att improvisera och tillåta mig själv att vara fri för att se vad som händer är viktigt. Jag försöker bevara hantverket men vill även utveckla det till en modern, konstnärlig nivå.

Hennes främsta utgångspunkt i arbetet är människokroppen. Muskler och skelett, men även arkitektur och natur är viktiga inspirationsskällor.

I Sandra Backlunds ateljé finns show-room i gatuplanet. Skapandeprocessen sker en trappa upp. Här tillbringar hon ofta 20 timmar per dygn.

– Jag gör som man gjort i alla tider, förvandlar, förvränger och förstärker kroppens naturliga silhuett. Framhäver och döljer medvetet vissa delar av kroppen, klär av och på och skapar dynamik i det.

I arbetet med höst/vinter-kollektionen 2008/09 ramlade hon plötsligt ner för trappan till övervåningen i den egna ateljén och fick blåmärken både på kroppen och i själen. För i samma veva dog hennes farmor som stod henne nära. Därav namnet på kollektionen, Last Breath Bruises.

Trots att Sandra Backlund gjort internationell succé med sitt personliga uttryck kan hon inte leverera sina plagg i större kvantitet eftersom det egna skapandet är omöjligt att skynda på. Arbetet med två kollektioner per år, med tio eller fler individuella plagg i varje kollektion, är oerhört krävande.

– Jag jobbar 20 timmar om dygnet med hög fysisk och psykisk belastning, samtidigt som jag har svårt att försörja mig, säger hon.

Hon har nyligen kontaktat en stickproducent i Italien för att utforska möjligheterna till produktion av mer lättburna, praktiska plagg som inte är lika tunga som hennes handstickade.

– På så sätt blir min design mer lättillgänglig för fler. Men jag kommer givetvis själv även arbeta vidare med mina handstickade kollektioner, slutar Sandra Backlund.

– Jag försöker bevara hantverket men vill även utveckla det till en modern konstnärlig nivå, säger Sandra Backlund.

Jonny Johansson

ANIN-SOFIE ROSENKVIST

I Wallenbergarnas första bankpalats i Gamla stan ligger Acnes huvudkontor.

Med avstamp i musiklivet i Umeå är Jonny Johansson numer modekung i Sverige. Som chefdesigner och grundare till företaget Acne, står han i centrum i den svenska modevärlden. Klädkoncernen har sex internationella kontor och 18 egna butiker över hela världen. Nyligen inleddes ett samarbete med det franska modehuset Lanvin som resulterat i en jeanskollektion.

I Wallenbergarnas första bankpalats i Gamla stan i Stockholm finns Acnes huvudkontor.

Jonny Johansson visar runt i de gigantiska, men oerhört vackra lokalerna. I en av salarna, som används som show-room, hänger aktuella dam och herrkollektioner, men även en nylanserad barnkollektion i exakta kopior av vuxenkollektionerna.

– Jag har själv två små pojkar som jag vill ska se justa ut. Nu kan vi klä oss exakt lika vilket är kul, säger han och håller upp ett par tuffa gula och gröna lackskor för unga och äldre killar.

Konstscenen i Paris och Berlin har inspirerat till damkollektionen höst/vinter 2009. Här möts plast med futuristiskt uttryck, organza, denim och det barocka i form av möbelbrokader. Färgskalan går främst i svart med inslag av brunt, vitt och grått, blått och beige. Handmålade skinnjackor ingår, superhög platåskor med rötter i möbeldesign, samt smycken gjorda av juveleraren Michael Zobel. Juvelprojektet är alldeles nytt.

En ung Bob Dylan har inspirerat till Acnemannen för höst/vinter 2009. Han klär sig i lager, blandar sport

- Nu kan jag och mina pojkar klä oss lika vilket är kul, säger Jonny Johansson som nyligen lanserat Acne Jr.

och folklöre, i en ruffigt elegant stil i huvudsakligen mörka färger.

Det var musiklivet i Umeå som bidrog till Jonny Johanssons intresse för kläder och mode. Han spelade gitarr och sjöng i många olika band.

– För mig hör kläder och musik ihop. Jag hade extrema kläder och bytte ofta plagg som en kameleont. I tonåren gav och tog jag många smällar, men musiklivet var som ett ljus i mörkret. Det tog mig vidare i livet.

År 1990 flyttade Jonny Johansson till Stockholm. Han anställdes som säljare på klädkedjan JC. 23 år gammal blev han headhuntad till det italienska jeans-företaget Diesel.

– Jag hade ingen designutbildning överhuvudtaget, men flög över hela världen. Men jag var stark, driven och engagerad. Via Joakim Jonasson, som gjorde Diesels framgångsrika kampanjer, fick jag lära mig marknadsföring och hans förhållningssätt till mode som mer än bara ett plagg.

Tillsammans med tre kolleger började han fundera på hur mode, musik, film, bildkonst, litteratur påverkar varandra. Inspirerade av Andy Warhols multikreativa arbetssätt i The Factory i New York bildades Acne (*Ambition to Create Novel Expressions*) 1996. Ambitionen var att förena mode, film, reklam, video, design, musik med vinstdrivande verksamhet.

1997 startade Jonny Johansson Acne Jeans i samband med att företaget lät sy upp 100 par jeans, med röda sömmar och eldsflamma på bakfickan, som delades ut till släkt och vänner i marknadsföringssyfte. Bland dessa råkade det finnas en stylist, fotograf och klubbkung.

Ungefär samtidigt hamnade Acnekollektivets kontor på mittenuppslaget i den omtalade livsstilstidningen *Wallpaper*. Plötsligt ville alla ha Acnejeans. Året därpå, 1998, lanserades Acnes första kommersiella kollektion, signerad Jonny Johansson.

Idag är Jonny Johansson delägare i Acne Studios AB tillsammans med Mikael Schiller, Pontus Björkman och Investment AB Öresund. Acne arbetar fortfarande efter grundidén: ett kreativt kollektiv vilket inkluderar kläder, film, tidning, marknadsföring och under 2009 även teater. För några år sedan köpte Jonny Johansson loss klädkoncernen Acne tillsammans med företagets nuvarande vd Mikael Schiller.

Vad är då nycklarna till framgången?

– Man måste utveckla sin egen kreativitet och samtidigt lära sig att driva företag, säger Jonny Johansson.

Men musikintresset då, vad hände med det?

– Jag samlar på gitarrer. Har 50 stycken, säger han leende.

Som designer har han vunnit mängder av modepriser, vissa två gånger, för sin design. Han inspireras av den svenska, avskalade formen, men kryddar gärna med rock'n roll, tuffhet och knasighet som han hoppar ger energi till bäraren.

Nu har han ett möbelprojekt på gång. Inspirerad av Carl Malmsten finns planer på att ställa ut på möbelmässan i Milano. På Svenskt Tenn i Stockholm har han fått fria händer att skapa en konstnärsateljé där en skapandeprocess och dess energi ska kunna upplevas. Här tar denim klivet från kroppen och blir en generös bricka. Brickan säljs i numrerad och begränsad upplaga till förmån för Childhood Foundation. Klassiska Josef Frank-stolar har klätts om med skinnet från second hand-skinnjackor vilket skapar en möbel med nytt uttryck.

Numer samarbetar Jonny Johansson även med det franska modehuset Lanvin.

– Förfrågan kom från dem. Samarbetet är oerhört inspirerande och roligt. Egentligen har jag gjort en fantastisk resa! konstaterar han.

nära notiser

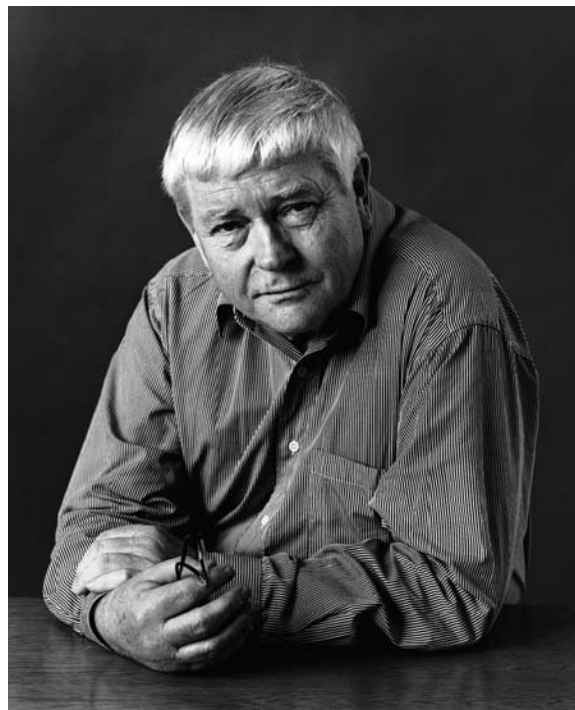
Sune Jonsson in memoriam

Fotografen, filmaren och författaren Sune Jonsson gick bort den 30 januari 2009, 78 år gammal.

Sune Jonsson föddes i Nyåker, Nordmaling 1930. I tonåren flyttade familjen till Stockholm. Tidigt en hängiven amatörfotograf var Sune aktiv i Fotografiska föreningen i Stockholm. Där bildade han gruppen 7 stockholmare, tillsammans med flera namnkunniga kamrater, i protest mot den gängse och ytliga fotoklubbsestetiken. 7 stockholmare ville istället, i text och bild, realistiskt återge den vanliga människans levnadsvillkor.

Under några sommars volontärsarbete på *Västerbottens-Kuriren* i mitten av 1950-talet, efter studier i folklivsforskning, litteraturhistoria och engelska, återvände han till hembygden. Här lades grunden till den uppmärksammade debuten 1959 med *Byn med det blå huset*, en klassiker i svensk fotolitteratur. Redan där hade han formulerat sin djupt personliga dokumentära metod, som givit honom en särställning i svensk fotografi, film och litteratur.

År 1960 inleddes det långa och fruktbara samarbetet med Västerbottens museum. Museimannen Per-Uno Ågren hade tidigt insett hur Sunes förhållningssätt kunde berika museiarbetet. Sju år senare knöts han till museet som "fältetnolog" – en i Museisverige unik tjänst – som gav honom frihet att arbeta med sina dokumentationsprojekt.

ERIKA LIDÉN

Under denna rubrik är korta notiser från länets hembygdsföreningar och museer välkomna. Program, projekt och initiativ är spännande och viktigt för andra att ta del av. Skicka notiser eller idéer för nästa nummer till redaktören senast den 1 augusti 2009.

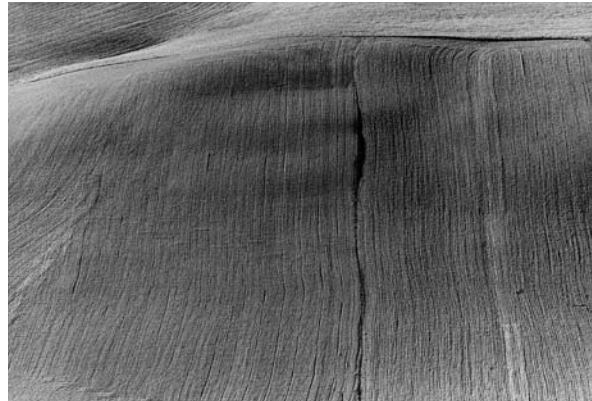
Hjärtpunkten i hans dokumentära arbete skildrar den enskilda människan, särskilt på den västerbottniska landsbygden och dess odlingslandskap, men även småbrukarnas villkor i exempelvis Småland. Där har även funnits tid för utblickar till Kongo, New York, Prag, Bornholm och Kanada.

Det prestigefyllda Hasselbladpriset fick han som andre svensk 1993, ett internationellt erkännande av hans livsverk. 'Sune Jonsson' är ett begrepp som står för en humanistisk inställning till fotografin, präglad av djup respekt för människors integritet och en subtil känsla för människans spår i landskapet.

Sunes kapacitet och ambitioner förefaller ha varit obegränsade. Sedan 1959 har han publicerat 24 böcker, varav några romaner och novellsamlingar. Lägg därtill 20 filmer om så vitt skilda ämnen som småbrukare i lappmarken till kustnära fiske med mera. Antalet utställningar är oräkneliga och många är de författare han samarbetat med.

Till Sunes förtjänst måste också räknas att han som fotohistoriker riktat uppmärksamheten på bygdefotografernas länge förbisedda bilder och aktivt arbetat för att bevara det fotografiska kulturarvet i främst Västerbotten. Museet har tack vare det ett av de största lokalhistoriska fotoarkiven i landet.

Sune utsågs till hedersdoktor vid Sveriges Lantbruksuniversitet 1995 och vid Umeå universitet 2001. Han är rikt representerad på Moderna museet i Stockholm, där han för övrigt ställde ut första gången 1962, samt Hasselblad Center i Göteborg förutom i privata samlingar.

SUNE JONSSON

Västerbottens museum innehar sedan 2002 hela hans arkiv, ett betydande kulturarv att förvalta. Som djupt kunig och ambitiös kulturarbetare har Sune pekat ut färdriktningen i en av museets viktigaste uppgifter; att bevara och med respekt berätta om människans levnadsvillkor i ett föränderligt samhälle.

Sune Jonsson lämnar ett stort tomrum efter sig och tankarna går i första hand till hustrun Stina. I de minnesord och sympatityttringar som nått Umeå från hela landet framträder bilden av en ödmjuk och sympatisk man med stor personlig integritet. Hans varma och mjuka röst lever kvar i filmerna som han ljudsatt med sina kloka och insiktsfulla kommentarer.

Ola Kellgren och Britta M. Lundgren
Västerbottens museum

Sune med manifestet

Om 7 stockholmares korta historia

Vår vän Sune Jonsson är för alltid förknippad med Västerbotten – som fotograf och filmare, som författare och etnolog. Men trots att hans rötter finns i Nyåker är han ändå genom ett litet friskt rotskott förbunden också med Stockholm och ett litet gäng unga fotoentusiaster. Och vi sex hade den stora förmånen att få vara tillsammans med Sune redan 1956 när han så framsynt formade sitt fotografiska program.

Sune Jonssons spirande fotointresse och stora kunnande kan nämligen spåras tillbaka till Fotografiska Föreningen i huvudstaden. Det var den största fotoklubben i Sverige, grundad redan 1888 och på 1940- och 50-talen en mycket respekterad och livaktig sammanslutning av olika sorters "foto-nördar", som vi lite respektlöst skulle säga i dag. Yrkesfotografer, ingenjörer, läkare och tandläkare, direktörer i fotobranschen, tjänstemän och skorstensfejarmästare stoltserade med sina titlar i medlemsmatrikeln.

Vid 50-talets början bodde Sune med föräldrar i Bromma och kom till föreningen som student och fil. stud. vid Stockholms Högskola. Vi möttes ett antal jämnåriga fotoamatörer vid de smått högtidliga sammankomsterna på Arbetarinstitutet i gamla Klara och fick lyssna till kulturprofiler inom Fotosverige som museimannen Alf Nordström och konstkritikern Ulf Hård af Segerstad samt tongivande fotografer som Lennart af Petersens, Hans Hammarskiöld, Sten Didrik Belander och Lennart Olson för att nämna några av de mest namnkunniga.

Fotoklubbskulturen

I det så typiska Organisationsverige hade under efterkrigstiden också amatörfotograferna sin självklara plats. Foto-

klubbar fanns snart sagt överallt och som i varje annan folk-rörelse samlades dessa i ett riksförbund med egen tidning, *Nordisk tidskrift för fotografi*, och en stor årlig tävling RIFO, Riksfototävlingen. Riksförbundet hade sitt kansli i Göteborg.

Tävlandet var en naturlig och väsentlig del av alla fotoklubbars verksamhet, så också i Fotografiska Föreningen i Stockholm. Debutanttävlingen respektive Novembertävlingen var viktiga inträdesprov, och en uppmärksammad kollektion gav så att säga legitimitet för en yngre medlem att känna sig upptagen och godkänd bland gelikar. Februaritävlingen däremot var mer krävande och de prisbelönda kollektionerna hade i regel etablerade yrkesfotografer eller mycket skickliga amatörer eller frilansare som upphovsmän. Vår gemenskap, som skulle leda till att gruppen 7 stockholmare bildades, föddes helt klart i samband med dessa tävlingar och i diskussionerna kring den ofta utförliga offentliga kritik som jurybedömningarna innebar.

Juniorsektionen

Vi var en liten grupp yngre medlemmar som i och för sig såg upp till de äldre och etablerade medlemmarna, men vi tyckte samtidigt att de gamla farbröderna bredde ut sig väl

7 stockholmares logotyp komponerades av formgivaren Bo Berndal (f. 1924), då verksam vid Nordisk Rotogravyrs grafiska ateljé. Han svarade sedan för layouten av Sunes debutbok *Byn med det blå huset* (1959) och gjorde med säker hand också den sköna kalligrafin till omslaget.

mycket. Vi ville fotografera mera tillsammans, lära oss mer och diskutera våra bilder.

Tanken på en juniorsektion i föreningen förverkligades hösten 1951 tack vare en student vid namn Gunnar Lindqvist (f. 1929) som läste konsthistoria vid Stockholms Högskola. Han hade fram till 1953 en halvtidstjänst som Fotografiska Föreningens ombudsman och redaktionssekreterare för *Nordisk tidskrift för fotografi* och var under de åren den sammanhållande ledaren för en grupp yngre fotointresserade. Gunnar Lindqvist blev sedermera landsantikvarie och museichef i Jönköping och Linköping samt författare till ett antal konstnärbiografier. Hans fotointresse manifesterades bland annat i fotoutställningar med Henri Cartier-Bresson och Ansel Adams på museet i Jönköping – långt före alla andra museer. Som museiman har han sedan dess haft fortlöpande kontakter med Sune och inte minst med tidigare musei-

chefen Per-Uno Ågren. Gunnar Lindqvists viktiga impulser och generösa engagemang vid våra stapplande nybörjarsteg på det fotografiska fältet är värda stor tacksamhet!

Juniorsektionens 15–20 medlemmar ägnade sig åt regelbundna tisdagsträffar, först i lokalerna på Mäster Samuelsgatan 17, senare på Sankt Eriksgatan 53 A i f.d. Gullers lokal med ett stort gemensamt mörkrum. Där hade vi livliga diskussioner kring egna och andras bilder, genomgångar av nya fototidskrifter och fotoböcker. Ett par stora fotobutiker i city importerade ambitiöst europeisk och amerikansk litteratur som vidgade våra vyer. Kom ihåg att 50-talets början var ett slags nymornad efterkrigstid och att vi fortfarande var svältfödda på internationella impulser – ingen TV, bara en radiokanal!

Det vi hade gemensamt – förutom kamerainnehavet och ungefär samma ålder – var ett starkt bildintresse och ett visst ointresse för allt för mycket tekniksnaack. När det gällde motivval och grundinställning till fotografi hade vi olika idéer och ideal. En del kom in i i fotografien under "Subjektiv fotografi"- och "Fotoform"-epoken och var mer intresserade av formspråket än av innehållet. Andra stod med ena benet förankrat i den nationalromantiska fotografi som dominerat 1940-talet.

I hög grad var intresset inriktat på föreningens egna tävlingar, *FOTO:s* månadstävlingar, ibland Riksfototävlingen och de bilder som publicerats i *FOTO* och *Nordisk tidskrift för fotografi*. Vid flera tillfällen gjorde vi också fotografiska excursioner med olika teman som utgångspunkt, det var ett slags självpåtagna övningsuppgifter i utbildningssyfte.

Två slags motivkretsar dominerade

Naturfotot har alltid varit ett omhuldat område för amatörer och var det också för oss, inspirerade av bland andra Svante Lundgren och Hans Hammarskiöld som ofta vann tävlingar med naturmotiv. Den andra motivkretsen var ögonblicksbilden från gatan eller andra miljöer, kopierade från Cartier-Bressons reportagebilder, hans "avgörande ögonblick" och

med De Unga som främsta svenska förebild: Rune Hassner, Tore Johnson, Sten Didrik Bellander.

Med tiden skedde en viss rättning i leden mot det dokumentära. Katalogen *The Family of Man* (1955) satte sina spår liksom bildtidningarna *Life* och *Look* som nu upplevde sin glansperiod. Fransmannen Henri Cartier-Bresson blev något av en husgud sedan hans två stora böcker *Image à la Sauvette* och *Les Européennes* kommit ut 1952 respektive 1955.

Senare tog Sune starka intryck av Roy De Caravass *The sweet Flypaper of Life*, FSA-fotografernas bildreportage och i synnerhet Walker Evans bilder och August Sanders fastkomponerade yrkesporträtt. Bland hans litterära inspirationskällor märks främst Carl Sandburg och Ivar Lo-Johanssons sociala reportage med foton av Gunnar Lundh som kom att i mångt och mycket bestämma hans perspektiv och inkännande stil.

Kontakt med FOTO och Nordisk Rotogravyr

År 1955 blev ett avgörande fotoår för Sune och oss andra. I juniorsektionens lagtävling (!) det året deltog Sune, Lennart Wernström och Pär Frank. Och efter sex omgångar (!) stod vi som vinnare med tre poängs marginal till nästa lag, tidstyptiskt kallat Snubbo. Pär hade redan 1954 fått en naturbild publicerad i tidskriften *FOTO* efter tidningens stora naturfototävling, och sommaren 1955 intresserade sig tidskriftens chefredaktör Lars Wickman (1913 – 82) för oss tre.

I *FOTO* nr 8, 1955 ägnades sex sidor åt denna "Trio i natur". Och de tre lovande ungdomarna presenterades som lågmäلت oppositionella mot "medelmåttigt epigoneri, auktoritetsdille och mammutföreningarnas vindstilla". Med tidningsmannens näsa för nya namn som kunde skapa debatt och höja temperaturen i tidningen gav han oss ett kanske väl oförtjänt stort utrymme.

Han hade ju 1949 stått fadder för den upproriska gruppen "Unga fotografer" och möjligen hoppades han på någon liknande effekt nu. Om Sune (då 24 år, fil. kand. med

MATS HOLMSTRAND

språk som specialitet) sägs att reportaget är hans fotografiska favorit och att kameran varit en avgörande faktor i yrkesvalet. Och det var Lars Wickman som uppmuntrade Sune och förstod hans potential när han som förläggare senare stod fadder till debutboken *Byn med det blå huset* 1959.

Förutom att vi naturligtvis härmade efter alla de bildstilar och motiv som var allmänt gångbara – kompositioner med spår i snö, dubbelexponeringar etc. – så odlades naturmotiven intensivt av Sune vid den här tiden. Han beskrev i brev hur han tänkte "dra ut i den ångermanländska storskogen utrustad med väl tilltagen matsäck, kamera och ack så nödvändiga filmrullar eller sticka ut till Holmön för havsplätning". Vi tre planerade till och med en gemensam utställning (som inte blev av) och hade som uppgift att sommaren 1955 göra hundra bilder var att välja från. Och senare i Sunes totala produktion står bilderna av såväl bondens landskap som av den enskilda örten eller strandklippan fram som jämbördiga med de starkaste av hans person- och miljöskildringar.

1956 års februaritävling i Fotografiska Föreningen blev ett genombrott för Sune och Pär som av den mycket respekterade juryn Bellander-Hammarstiöld-Johnson (senare

grundare av Tio fotografer) tilldelades varsin silvermedalj för sina svartvita kollektioner. Ivar Björnberg fick ett hedersomnämmande och Rune Jonsson fick ett brons i färgklassen. En ganska stor recension publicerades till och med i *Dagens Nyheter*. Sådant kunde hända på den tiden. Och vi var nu med ungdomens iver inställda på att visa att här kom en ny generation fotografer som på vanligt uppkäftigt sätt skulle visa de gamla vad vi ville och kunde...

Gruppen 7 stockholmare bildas

Ur juniorsektionen som helhet (ca 15–20 medlemmar) utkristalliserades då 1956 en mindre grupp som av "kompis-skäl" eller ideologiska orsaker stod närmare varandra. Vi hade bland annat tröttnat på "fotoklubbsfotografin" med dess prioritering av estetiken på bekostnad av innehållet. Dessa "7 stockholmare", som vi kom att kalla oss, bestod av Beata Bergström, Ivar Björnberg, Konny Domnauer, Pär Frank, Rune Jonsson, Sune Jonsson och Ove Wallin. Lennart Wernström, som ju var med bland juniorerna och aktiv i tävlingarna, hade redan fått jobb som ateljéfotograf vid den här tiden och hamnade därför utanför de sju – utan något annat skäl.

Tre av oss var "riktiga" fotografer: Beata, Konny och Ove; två var fototekniker inom tryckeribranschen: Ivar kemigraf och Rune retuschör, Sune och Pär studerade vid Stockholms Högskola. Men Sune började vid sidan av studierna också sommarjobba som reporter och fotograf vid *Västerbottens-Kuriren* och suckade i brev över tvånget att leverera slentrianbilder. "Tidningsplåtandet gör mig galen". Tydliga ansikten – allt som begärs av en bra bild häruppe."

Vi ville naturligtvis manifesteras oss själva, revoltera mot det vi tyckte var mossigt och skapa oss en plattform och visa vad vi kunde. Vi vågade till och med kontakta internationella fototidskrifter och fick faktiskt våra bilder publicerade i schweiziska *Camera* och engelska *Photography* ("Seven Young Swedes"). En gemensam ambitiös kollektion med bilder av alla sju samlade vi också ihop vintern 1957

och visade ute i Hägersten hos LM Ericssons stora fotoklubb, där det också blev en livlig diskussion om våra prestationer och inte minst pretentioner...

Manifestet

Utställningen "The Family of Man" med tillhörande katalog och dess internationella toppfotografer (varav många inom bildbyrån Magnum) gjorde starkt intryck på de flesta av oss, även om många i press och publik ansåg att utställningen gav en förljugen och idylliserad bild av världen. Vad vi i gruppen fann positivt var att utställningen lyfte fram vardagslivet, den grå människan världen runt och att den inte frossade i svält och katastrofer på det sätt som ju massmedia ofta gör.

Sune hade redan då (medvetet eller omedvetet?) sin egen mycket framsynta fotografiska ambition klar: "Att försöka göra bilder som ger folket något. Behöver vår fotografi vara banal för det? Är det som bärs av innerlighet banalt? Och innerligheten utesluter inte alls bildmässigheten. (- - -) Vi vill i alla fall försöka lyckas. Det är en av förutsättningarna för att göra det." Så formulerades slutklämmen i den sju sidor långa texten i *Fotografisk årsbok 1957* (utgiven hösten -56) som Sune formulerat som ett flammande fotografiskt manifest i revolt mot föregångarna i svenskt foto och femtiotalets stagnation.

"Med fotografens kulturella himmelsfärd som anledning" lyder rubriken, och Sune beskriver mycket målade och drastiskt den fotografiska scenen vid femtiotalets mitt och satiriserar bitskt över fotografernas kvasikonstnärliga ambitioner, nyhetsbildernas slentrian, fotografernas konsthistoriska plagiat, teknikfixeringen och fotoklubbarnas inskränkta och torftiga program.

Och så landar han i författaren Carl Sandburgs prolog i katalogen till "Family of Man" och utställningens sammanställning av foton som predikar humanitet, mänsklig gemenskap och förståelse trots gränserna – en någon slags fotografins bergspredikan.

”Det finns ingen Carl Sandburg i svensk fotografi. Ingen som säger ”The people, yes”. - - - Lika fullt är det ingen fotograf som anser att han bör tala så att taxichaufförer, stenografer, bilmekaniker, sjömän, hårfrisörer, plåtslagare, telefonister kan se deras produktion och finna något som är dem angeläget, något som sjunger för dem, något som talar om att det finns poesi i deras enkla men fulländade hantverksgrepp.”

Men Sune – och vi sex andra – ville alltså försöka göra bilder som ger folket något. Artikeln illustrerades med 14 helsidesbilder, ett par av varje gruppmedlem, och det var väl egentligen bara Pärns estetiserande kompositioner som föll ur ramen och inte levde upp till det grå, innerliga som manifestet förespråkade.

Det var naturligtvis bara Sune som kunde artikulera sina ambitioner på detta sätt och som ensam formulerade det utmanande manifestet. Vi andra kände full samstämmighet och instämde men var ändå ett slags statister när Sune kom till en träff i Beata Bergströms och Ove Wallins gemensam-

ma labb på Söder och läste upp sin text och fick våra underskrifter på dokumentet.

Och vilket liv det blev i Fotosverige! I tidskriften *FOTO* utbröt en intensiv debatt i vilken Sune fick försvara sig mot angrepp och missförstånd i mängd. Ett sammandrag finns redovisat i Gösta Flemings imponerande storverk *Centennium. Fotografi i Sverige, del 1 1895–1974* (2007).

Livslång samhörighet

7 stockholmare blev som grupp en kortvarig historia, ett till två år bara, även om flera av oss hållit kontakten genom decennierna. Detta kanske trots allt *tack vare* de förkättrade fotoklubbarna! Som pensionärer är vi fortfarande livligt bildintresserade men alla inte lika fotografiskt aktiva. Och Sunes verksamhet och produktion har vi naturligtvis följt med största intresse och beundran genom alla år.

Beata Bergström (f. 1921) var frilansande fotograf vid de flesta av Stockholms teatrar, knuten till Dramaten i 30 år 1954–84. 1980–90 verksam vid Rudolf Steiner-seminariet i

OKÄND FOTOGRAF

7 stockholmare deltog i en paneldiskussion på LM Ericsson 1957 för att försvara sitt manifest. Fr. v. Rune Jonsson, Ivar Björnberg, Sune Jonsson och Pär Frank.

Järna där hon vårdade medicinal- och örtagårdar. Har tagit upp måleriet som hon påbörjade under 1940-talet.

Ivar Björnberg (f. 1934), kemigraf och litograf, slutade tidigt fotografera annat än för eget bruk. Som flitig globe-trotter och antikvitets-samlare reser han gärna i Asien. Kopplar av bland annat med snorkling eller med trädgårdsarbete på sin och hustruns kolonilott i Orhem.

Konny Domnauer (f. 1930 i Berlin) kom till Sverige 15 augusti 1939. Kopist på Pressens Bild, försörjde sig på många småuppdrag och startade i slutet av 1960-talet egen studio för reportage och reklamuppdrag. Arbetar idag med bildbyråbilder och ett och annat uppdrag.

Pär Frank (f. 1932) redaktör för fotoböcker på Nordisk Rotogravyr, bl. a. *Fotografisk årsbok* 1961–66 och senare verksam vid olika andra fackboksförlag. Plåtat familjen och resor, numera med bekväm digitalkamera.

Rune Jonsson (f. 1932) redaktör för *Fotografisk årsbok* under fyra år 1967–70 och blev sedan fotolärare vid Konstfackskolan fram till så sent som 1997. Undervisat även vid

Fotoskolan och Uppsala universitet. Flitig skribent i fotografisk fackpress och i *Nationalencyklopedin*.

Ove Wallin (f. 1931) blev reportagefotograf vid Åhlén & Åkerlunds bildbyrå Kamerabild och är fortfarande aktiv fotograf, senast engagerad i en utställning och bok om Ingmar Bergman.

Sune Jonsson drog som bekant norrut, först till studier i Uppsala och sedan till sin omfattande och helt unika karriär i Umeå med bilder, böcker, filmer och museiarbete.

Vi övriga sex i gruppen 7 stockholmare hade dock förmånen att före de flesta andra, i Fotografiska Föreningens mörkrum på Sankt Eriksgatan, se en del av bilderna i *Byn med det blå huset*, Sunes lovordade debutbok från 1959 på Nordisk Rotogravyrs förlag. Den och hans senare omfattande, unika och gedigna produktion på främst LT:s förlag är ovedersägliga kreativa bevis på att han, som ingen annan, kunde materialisera tankarna och ambitionen i sitt eget fotografiska manifest!

RUNE JONSSON OCH PÄR FRANK

Det kom ett brev till redaktionen...

Tack, för de över femtio åren jag haft glädjen och förmånen som prenumerant av tidskriften *Västerbotten*!

Bästa Lena:

Jag har mitt kära *Västerbotten* samlat i årgångar i min bokhylla, uppradade allt sedan 1953.

Jag fyller 89 (just i dag) och nån gång måste man sätta stopp och sluta med bokinköpen.

Visst är jag en "fullblodsvästerbottning" som jag är stolt över. Mina anor går tillbaka till åtminstone 1500-talet här i mitt kära norra Västerbotten.

Jag har läst och tillgodogjort mig det mesta och bästa ur alla dessa Västerbottensårgångar och vill tro att jag äger

rätt god kännedom om min hembygd just genom allt som jag inhämtat just från alla dessa årgångar dessa 50 år och lite till.

Det är en fantastisk vetenskap och kunskap om vårt län som nått oss läsare under åren som gått allt sedan hembygdsförbundet började sin utgivning. Alla redaktionsmedlemmar som stått för dessa verks tillblivande och alla författare som gjort verken till vad de blivit: "En historik över Västerbotten – en upplysning för den stora massan".

Nils Helge Hedlund, Härnösand.

Vid Backens kyrka i Umeå,
Allhelgonahelgen 2008.

I nästa nummer

När höstmörkret åter sänkt sig över oss ämnar redaktionen ta sig an ett ämne som få pratar om, men som förr eller senare berör oss alla. Det handlar om kyrkogårdar och begravningstraditioner, i historisk tid och atland nya och gamla västerbottningar. Sedan kyrkan och staten skiljdes åt för några år sedan läggs mycket resurser på att upprätta vårdplaner för kyrkogårdarna, ett slags kulturmiljövårdsprogram alltså, där miljöerna inventeras och riktlinjer och råd lämnas för deras skötsel. Vilken historia och vilka värden

finns på våra kyrkogårdar med sina gravstenar och kapell? Hur begraver vi våra anhöriga, hur gör nya västerbottningar, och vilka uttryck tar sig sorgen i dag jämfört med i går?

”I bleka dödens minut” utkommer lagom till Alla helgons dag och inför ett offentligt seminarium i Västerbottens museum 28–29 oktober på temat ”Dödens riter och platser” i samarbete med bland andra SAMDOK:s kulturmötesgrupp, Mångkulturellt Centrum i Botkyrka och Umeå universitet.

Kenneth Kvarnströms dansföreställning Destruction Song hade premiär på NorrlandsOperan i Umeå 21 november 2008.

Till föreställningen hade Helena Hörstedt skapat svarta, mycket suggestiva scenkostymer. Foto Urban Jörén.

OMSLAGETS FRAMSIDA

Helena Hörstedt är känd för sina skulpturala, svarta och dramatiska plagg med avancerade veck- och knytttekniker. Från kollektionen "Broken Shadow" från 2008.

Foto Peter Farago.

OMSLAGETS BAKSIDA

Ann-Sofi Fjällström från Tärnaby deltog i modemässan i Stockholm 2004, bland annat med detta sydsamiskinspirerade barmkläde sytt av sälskinn.

Foto Jalle Fotograf.

Redigeras vid Västerbottens museum i samarbete med Skellefteå museum.

Chefredaktör & ansvarig utgivare

Ola Kellgren, 090-17 18 02

Grafisk form

Kikki Lundberg

Prenumeration och distribution

Receptionen, 090-17 18 01 och

Lena Bertilsson, 090-17 18 05

Telefax 090-77 90 00

Redaktionens adress

Tidskriften Västerbotten

Västerbottens museum

Box 3183, 903 04 Umeå

Telefon 090-17 18 00

Telefax 090-77 90 00

E-post: ola.kellgren@vbm.se

www.vbm.se

Rekvisioner och prenumeration

Västerbottens läns hembygdsförbund

Postgiro 6 26 22-6.

Tryck

Wallin & Dalholm boktryckeri AB, Lund 2009.

Tryckeriet är miljöcertifierat enligt ISO 14001.

Prenumeration

Årets nummer 250:–

Årets nummer i en bok 265:–

Årets nummer som taltidning 250:–

Årets nummer och bok 350:–

Medlemmar i en västerbottensk hembygdsförening, ansluten till Västerbottens läns hembygdsförbund, får 20% rabatt på prenumerationen.

ISSN 0346-4938

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år.

Lösnummerpris 75:–

Sejnen för Sverige's kulturtidskrifter
tidskrift.nu

västerbotten ●

Tidskriften produceras av Västerbottens museum
för Västerbottens läns hembygdsförbund

Pris: 75:–